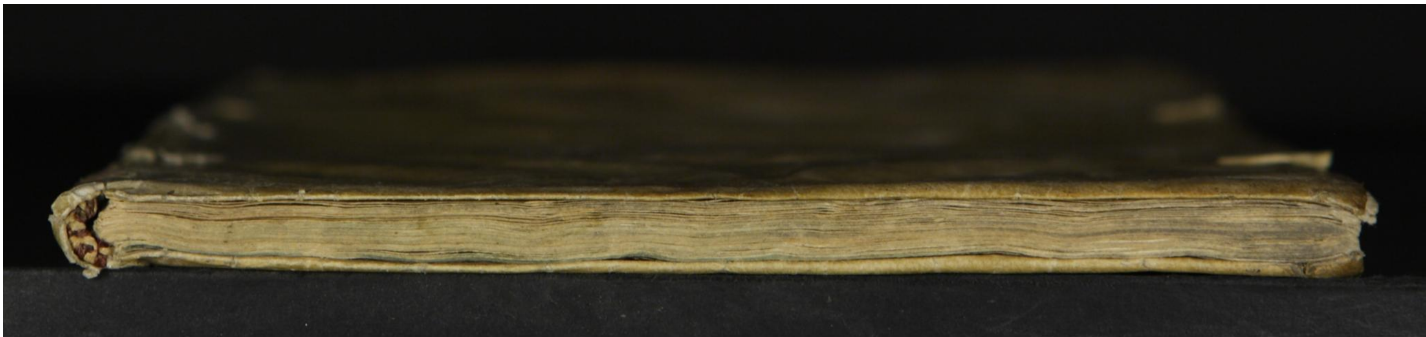
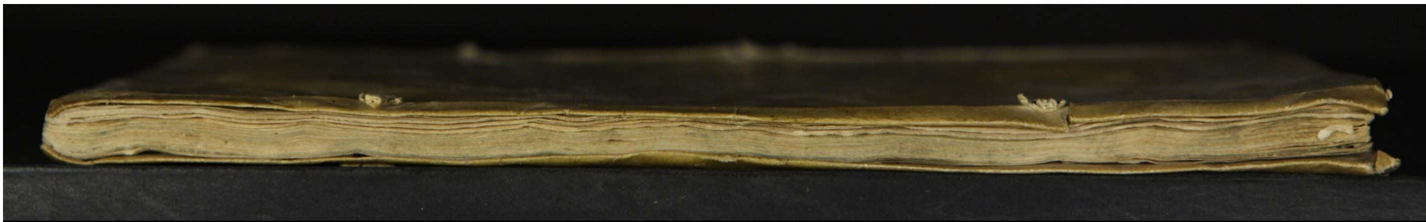

XIX

AEL. int

ROB.

AELIANI
DE MILITARIBVS
ordinibus instituendis more græcorum liber à
FRANCISCO ROBORTELLO
Vtinensi

IN LATINVM SERmonem *uersus, & ab eodem picturis quamplurimis illustratus.*

*

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS, M D LII.

NOBILISSIMO, MAGNANIMOQVE VIRO ANTONIO SERGIO POLAE EQVITVM *ductori fortissimo apud Insubrum Præsidem.*

Franciscus Robortellus Vtinensis. S. D.

PVto me tibi non parum admirationis allaturum, si ego nunc me eum esse profiterer, qui cum non modò nunquam militauerim, sed ne castra quidem uiderim, de castrensi, ac militari disciplina aliquid scribere auderem ad te præstantissimum, ac fortissimum uirum, qui tàm multos annos insignium uirorum commilito fuisti, & rem bellicam tàm strenuè, ac scienter administrasti, nuncque, dum periculosum, & durissimum bellum geritur, administras auspiciis clarissimi, ac fortissimi Insubrum Præsidis, atque ita administras, ut cum omnium consiliorum illius particeps sis, plurimum etiam tibi ob singularem prudentiam, & uirtutem bellicam tùm in decernendo, tùm in exequendo tribuat. Sed cum non præceptiones quidem ullas tanquàm peritus artis bellicæ tradiderim, uerùm Aeliani librum de ratione instruendæ aciei tùm pedestris, tùm equestris more Macedonum, ac græcorum omnium, qui olim rei militaris uirtute, & scientia tantum laudis sibi peperere, quem ad Adrianum Augustum misit, ego nunc primum græcè, sicuti fuit ab illo conscriptus (latuit enim ad hanc usque ætatem) legendum sub tuo nomine omnibus proponere uoluerim, eundem rursus latinum factum ad te afferam, multis figuris meo ingenio excogitatis, & ad ea, quæ ab authore traduntur, accommodatis auctum, & illustratum, ni fallor, quàm maximè fieri potuit; non alienum, opinor, putabis à meo instituto; illud enim quod meum proprium est iamdiu oneris suscepi, ut libros antiquorum, qui de disciplina aliqua præceptiones dederunt utili ad societatem hominum aut ornandam, aut tuendam, meo labore si possim, aut quatenus possim, nitidiores reddam, & illustriores, quò facilius ab omnibus intelligi possint, & commodis hominum inseruire. Nec uerò est, quòd mireris me ad te potissimum libellum hunc mittere uoluisse, iam enim multos annos familiæ tuæ nobilissimæ deditissimus fui, ad cuius clientelam mihi aditum patefecit primùm nobilissimus, idemque uirtutum omnium amator, & fautor summus Priamus frater tuus, qui utinam uiueret, nam sicuti tu plurima foris bella gerendo ornamenta quæsisti, sic ille domi magnum familiæ uestræ splendorem intulisset, & si septingentos iam totos annos plurimi in ea extiterunt uiri summi, ac fortes, qui omni genere laudis abundarunt. Nam quis ignorat Nasinuerram illum, qui ob suam singularem uirtutem, et plurima in remp. merita Senator à Venetis factus est, atque ita factus, ut perspicuum, ac maximum extaret apud posteros uniuersæ Venetorum reip. testimonium illius fortitudinis, ac uirtutis; cui rei ego tantum tribuo, ut nihil ad laudem putem posse

esse insignius. Cum enim iniquitate temporum contigisset, ut maiores tui, qui in media Istrorum regione, ad extremos Italiæ terminos, diu magna cum nominis sui celebritate multorum oppidorum ditionem obtinuerant, principes'que optimi semper fuerant habiti, inde decederent, in medium ueluti sinum à rep. hac insigni Venetorum peramanter recepti sunt, ut in Taruisina nobilissima urbe domicilium haberent & opibus refertum, & nobilitate splendens, & imaginibns auorum ornatissimum, ubi cum diu uixissent, & unà cum hæreditate ad suos laudem familiæ uestræ deinceps multò semper auctiorem, ac cumulatiorem transmisissent, & fato nescio quo omnia ad unum essent redacta, opes, clientelæ, gloria, splendor'que omnis in Baptistam patrem tuum equitem splendidissimum esset deriuatus, tàm præclarè omnia familiæ suæ ornamenta unus sustinuit, ut omnibus fuerit, & suis, & externis hominibus carus; Ecce autem repentè familiæ uestræ gloria latius diffusa est, nam ex nobilissimo, ac fortissimo equite, atque illustri, lectissima'que fœmina Petra Vincislai Purliliarum Comitis sorore sex fratres estis prognati, cuius uiri summa uirtus quotiescunque mihi in mentem uenit, ingemisco, quòd tàm cito nobis fuerit ereptus. Memini ego illum, nam uidi sæpe, & audiui maximis de rebus cum grauissimis uiris disputantem, non tàm ob singularem doctrinam, quàm propter naturæ eximium quoddam specimen, & grauitatem, atque authoritatem summam, quæ non in longa oratione, sed breui, sed quid breuem dixi? at in nutu mehercle uno ipsius residebat planè maxima ex honestè anteactæ uitæ fundamentis enata, memini, inquam, illum omnibus fuisse admirationi. Quid? cum Carolus V. Augustus sapientissimus Imperator, & sagacissimus hominum æstimator è Pannonia rediens à Turcico bello per Forciulii agrum iter faceret, nonne illum multos dies in itinere comitem habere uoluit? ac multis de rebus colloqui? Apud illum igitur cum diuertisset, per benignè, ac liberaliter exceptus fuit, & discedens quidem Cæsar multa sui erga illum amoris signa dedit, ut facilè unusquisque perspicere posset, quantum illius prudentiæ, & bonitati tribueret. Tu uerò, Antoni præstantissime, ex tali sanguine procreatus, quid mirum, si humanitate, prudentia, fortitudine, & omnı̀ uirtutum genere omnes æquales tuos anteis? Verùm de his in præsentia satis. Nunc audi reliqua. Aelianus hic cum Adriano Augusto Romæ diu uixit, carissimus'que illi fuit ob singularem bonitatem, & doctrinam. Habebat ea ætas etiam Frontinum uirum clarissimum, & consularem, quo cum sæpe hic noster de militari græcorum disciplina sermonem habuit in ocio præsertim, si quando cum Augusto, aut Antium, aut Formias, aut aliquò exirent in proxima urbi loca, animi relaxandi, ut fit, causa. Nec miror Aeliani disputatione tùm Frontinum uirum doctissimum, tùm Adrianum ipsum uehementer oblectari solitos; cum enim castrensis omnis, & militaris ratio mathematicorum scientia egeat, potuit ille, cum eam optimè calleret, omnia aptè, & distinctè describere, quæ

ad hanc disciplinam pertinent. Quantum igitur Aeliano sit tribuendum, tùm quòd Adriani florentissimi Imperatoris ætate uixerit, & ad eum libellum hunc scripsit, tùm quod Frontino uiro insigni, qui & ipse nobis librum de uafritie militari scriptum reliquit, familiarissimè fuerit usus, facilè iudicare potes: Adde quòd ordine mirifico omnia exposuit à primis huius disciplinæ elementis ordiens, sic enim planè natura comparatum est, ut omnia, quæ maxima sunt, & acerrimè aliquid conficiunt, lenioribus quibusdam principiis prætexantur, quod uerum esse in fulmine, in tonitru, in amnium excursu, & exundatione cognosci potest, singula enim horum ex remissioribus orta principiis, paulatim aucta, & confecta, acerrima sese ostendunt. Quis crederet ex bene instructa, non acie quidem una, nam id permagnum est, sed ordine uno, subinde & altero, aptaque peditum serie, & equitum dispositione compagem firmissimam phalangis totius fieri, unde postmodum profligatio hostium, & cædes consequatur, ac dulcissimum illud, ac fructuosissimum uictoriæ nomen. Hanc igitur disciplinam totam explicat Aelianus, demonstratque quo artificio olim à Macedonibus, Lacedæmoniis, & aliis fuerit instituta, & quoniam phalanx triplici militum genere constabat, de omnibus sigillatim loquitur; armorumque formam, longitudinem, & usum demonstrat. Illud mihi admirabile uisum est legenti libellum hunc, quanta ui phalangem suam contexerent græci, subinde insertis uiris lectissimis, qui & primam, & mediam, & extremam aciem tuerentur; ut cum omnia libramento ueluti quodam pari sint coniuncta, non facilè posset, aut in hanc, aut in illam partem acies inclinare, sed se ab omni parte æquilibri prorsus commensuratione sustineret. Quid? quòd quæ acies cui aciei, si cum hostibus sit decertandum, opponi debeat docet, ne facilè perfringi illorum impetu possit. Mitto nomina singulorum ducum, ac mehercle ipsorum militum, quis cui pareat, ac subiectus sit, quot numero sint, & qua potestate singuli. Quòd si principibus nostræ ætatis libeat suas copias, suos duces, disciplinamque omnem militarem ita instituere, sentiant prorsus utilissimam esse, nam quod armorum genus cui generi nostræ ætatis respondeat facilè poterit intelligi. Ego, ut omnia essent in promptu, & ferè ante oculos constituta, suis locis aptas, uti mihi uideor, distributiones collocaui, ac singula, uti se habent, digito ferè monstraui picturis, ac figuris exprimens, eas uerò, quæ in antiquis libris manu librariorum descriptis uisebantur, ab ipso Aeliano appositas ita planè expressi, ac si oculis cernerentur ipsi milites; nam si signa apposuissem nonnulla, non tàm facilè grauis armaturæ pedites à funditoribus, & sagittariis potuissent dignosci, nec dubito, quando in scientia qualibet multa semper ingenio erui possunt, quin ex his alia etiam elici possint, & deduci ad quotidianos militiæ usus. Ego certè cum sensero me tibi, uirisque omnibus tui similibus, hoc est bellicosis, & fortibus gratum fecisse, uehementer lætabor in hoc libello tantùm operæ posuisse. circumferebatur quidem antè

Theodori Gazæ uiri doctissimi tralatio, quòd tamen neque figuris aptè res essent expressæ, & duriusculè multa uiderentur ab illo prolata; iacuit liber hic, nec fuit hominum lectione tritus. Nunc spero fore, ut ab omnibus legatur, cum enim uiderint omnia à me excogitatis picturis, qualescunque illæ sint, & supputationibus, ac diuisionibus illustrata, sese libenter applicabunt ad notionem ueteris huius tàm præstantis disciplinæ, adiuti præsertim noua hac nostra tralatione, in qua illud efficere studui, ut cum disciplinæ militaris græcorum uoces totidem latinis exposuerim, non quidem iis, quibus Romanarum rerum scriptores utuntur, sed aut iisdem, aut latinis idem significantibus nouis, ac fictis, omnia dilucidius perspiciantur; nam si Legatorum, Tribunorum, Centurionum, primipilorum, & aliorum ducum, aut militum appellationibus fuissem usus, multum caliginis ubique offudissem, græcorum enim scientia militaris suis constat uocabulis, Romana itidem suis, quæ commiscenda non sunt, cum de alterutra loquaris. Hoc meum iudicium est, sententiam suam per me quisque sequatur. Tu præstantissime Antoni, qui à pueritia longè à domo sæpe bellasti, & crebrius, ac libentius in castris, & tabernaculo uersatus es, quàm cæteri in theatro, aut thalamo, qui sese totos uoluptatibus dediderunt, maxima'que subiisti pericula aduersus ferocissimos hostes stans in acie, poteris facilè iudicare, qualia hæc sint, & quanti facienda, cum omnem castrensem, ac militarem rationem teneas, non plura enim trophæa ab hostibus referentem spectauit olim Sylla suum Pompeium, aut Marius Cæsarem, quàm te Ferdinandus Gonzaga summus bellator, & disciplinæ militaris peritissimus, cuius tu Alumnus semper diceris. Te enim Belgico bello, quod est aduersus Cleuensium Ducem magna ui gestum, ubi & Cæsar aderat, quadringentorum peditum ducem constituit, postea semper tua opera est usus in maximis rebus gerendis, ac maiori semper peditum numero præposuit, munitissimas arces asseruandas dedit, in præsidio maximarum urbium collocauit, postremò equitum te totidem ductorem esse uoluit, quot ipsum filium suum, & alios nobilissimos principes, nec mirum sanè, te enim summoperè diligit, cum illi domi, & militiæ tam multos annos fidem tuam præstiteris. non habet igitur ille periculoso hoc, ac durissimo bello, quod nunc geritur, cui ob singularem uirtutem, & summam fidem plus tribuat. Nec sanè ego sum ueritus, ne, si ad te in præsentia, dum in castris uersaris, librum hunc mitterem, tibi molestus essem, nam cum scias me tui, familiæ'que tuæ studiosissimum esse, excipies librum hunc tàm hilari uultu, quàm me præsentem soles, nec leges quidem, si fueris occupatus, sed reseruabis in ocium aliquod maius; interim memineris me tui nominis obseruantissimum esse, pro certo'que habeas uelim cupere me quacunque re possum meam erga te uoluntatem præclaram ostendere, Dii modo te fortunent, augeant'que in dies magis unà cum fortissimo fratre tuo Sergio, quem audio unà tecum in castris esse, & in acie uersari,

quod cum ego cogito, uenit mihi in mentem admirari illius uirtutem sin-gularem, qui, ut tibi frater est coniunctissimus, sic etiam omnium pericu-lorum particeps esse, & eandem belli fortunam unà tecum experiri uult. nec diffido uos parem uestræ uirtuti, & coniunctioni exitum habituros, tantùm enim non concident hostes, si cum ea equitum acie decertandum sibi esse uideant, quam duo coniuncti inter se fratres, summa uirtute pares, gloriæ ardore inflammati, consociata uoluntate aduersus se instruxerint. Vale. Venetiis; Nonis Iulii. M D L I I.

LECTORI.

Vbi aſcriptum uides Franciſci Robortelli nomen, eas ſcito imagines, ac diſtributiones omnes ab ipſo effictas fuiſſe, quò facilius omnia intelligerentur.

Reliquas imagines habebant manuſcripti libri notis quibuſdam deſcriptas, quibus & funditores, & equites, & haſtati pedites ſignificabantur, ſed omnes pingendas curauit Robortellus ad normam, & exemplar propriarum figurarum, vt quiuis ſtatim rem ipſam perſpicere poſſet.

Magnam vtilitatem afferet hic liber legentibus hiſtoricos, ſi quando inciderint in loca, vbi de acie inſtructa, & ordinibus militaribus loquuntur.

AELIANI DE INSTRVENDIS ACIEBVS OPVS AD DIVVM HADRIANVM: A Theodoro Thessalonicensi latinum factum, & Antonio Panormitę Alphonsi Regis præceptori dicatum.

PREFATIO.

SCIENTIAM Gręcis acierum instruendarum solitam diue Hadriane; quam ab Homeri vsque temporibus sumpsisse initium certum est, literis complures mandauerunt auctores superiores, qui parum eam, quam nos habere in rebus mathematicis credimur, disciplinam tenuere. Quam ob rem (pace omnium dixerim) ita persuasus de hac eadem tractare sciētia volui, vt posteros nostra potius, quàm illorum antiquorū præcepta lecturos confiderem, tamen quòd Romanam huiuscemodi rei facultatem, ac peritiam, vt verum fatear, ignorarem, diu dubitaui, an rem repetere, in vsumq; reuocare deberem iam lapsam desitam, & forsan minime propterea vtilem ob eam doctrinam, quam tui Romani inuenere. Sed cum ad diuum Neruam patrem tuum salutandi, visendiq; gratia Formias venissem: diesq; nonnullos apud Frontinum virum consularem insignem, & rei militaris peritum diuerterem. intellexi sanè non minus studij ab eo ipso græce impendi, quàm Romanæ scientiæ militari, atque ita non negligendum præterea, quod de acierum instructione more græcorum docerem, non censui: ratus scilicet nunquam apud Frontinum posse id studium seruari: nisi haud deterius eo genere ordinandi, quod Romani exercent, haberetur. Formam igitur operis, quam notaueram quidem aliquando literis, sed nunquam edere ausus sum propter tuam summam peritiam, & virtutem, qua facile omnes, qui copijs vnquam imperauerint, antecellis, modo perficiendam, expoliēdamq; repetij ea cum diligentia, vt præ omnibus veterum auctorum græcorum operibus posset meo iudicio comprobari. Nam dilucidè quidem, ordinateq; expositionis ratione futurum ita affirmauerim, vt qui opus hoc legant, & plenius possint, & doceri, & facilius quàm ex ijs, quæ antiquiores reliquerunt, sed quanquam hoc ita est, tamen non sine pudore, summaq; retratione mittere opus militare ad te poteram, tàm multorum, magnorumq; bellorum magistrum, atque imperatorem. Haud enim fieri potest quin hæc tenuiora videantur, si cum tuis conferri volueris. At si vt peregrinam scientiam, & rationum elegantiusculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præfe-

tim si in his vel Alexandri Macedonis ingenium, ac studium militare contempleris. Summas autem, & veluti capita eorum, quæ explicantur, præposui omnium, vt quando per tuas occupationes minus plura legere liceat, paucis quæ liber continet intelligere posses, & quæ placuerit legere facile sine vlla iactura temporis inuenires.

PRimus omnium, quos nouerimus, poeta Homerus acierum instruendarum scientiam tenuisse, ac homines ea præditos facultate probasse, laudauisseq; videtur. Quale illud de Mnestheo carmen legimus. Nulla quidem huic similem mortalem protulit ætas. Ordine qui martis turmas, equitemq; locaret. Et quidem de homerica disciplina armorum legimus opera Stratoclis: Hermiæ, & Frontini nostræ ætatis viri consularis, sed latius Aeneas genus id instruendi exposuit, qui de tota quoque re militari satis operum edidit, quæ Cyneam Thessalum redegisse in breuitatem constat. Pyrrhus etiam epirota quemadmodum copiæ instrui deberent scripsit: & Alexander eius filius: Clearchus. Itemq; Pausanias: Euangelus, & Polybius Megalopolitanus, vir in vario literarum studio delectatus, & Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus, atque Iphicrates. Posidonius stoicus etiam artem instruendarum acierum scripsere: pluresq; alij aut prima quædam imbuendi erudimenta edidere: vt Bryon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorum inscripserunt. verum enumerare omnes, qui aliquid de re militari scriptum reliquerunt, longum, & superuacuum est: omnium tamen opera legi, & quid de ijs iudicem, dicam, omnes ferè ita mihi vnanimiter scripsisse quasi docere homines vellent non ignaros, sed satis earum rerum peritos, quas explicare statuerent, quod igitur nobis incommodum cum primum rei huiuscemodi disciplinam affectaremus, occurrebat, vt neque præceptores nostræ ætatis idoneos haberemus, neque satis facere posse veterum illa præcepta putaremus, id pro viribus enitemur, ne alijs eueniat committamus: quam ob rem quotiens minus sententiam nostram verbis satis exprimere possimus, adiumento vtemur figurarum descriptionis: vt ipse conspectus intelligentiæ subueniat. Nusquam tamen antiquorum auctorum vocabulis vti omittam, vt qui primus his nostris erudimentis imbuatur, nihil postea peregrinum sibi sonare arbitretur, cum illorum opera audit. Credo autem neminem fore, qui nostra hac via, & ratione institutus non facile veterum quoque omnia possi nt opera intelligere. Vtilem omnium maxime disciplinam hanc esse intelligi ex ijs licet, quæ Plato philosophus in eo opere, quod edidit de legibus, disserit. Cretensium enim legumlatorem ita leges condidisse affirmat tanquam homines semper parati essent ad bellum: atque in procinctu dimicandi consisterent: omnibus nanque

inter se vrbibus bellum geri, quod non aliquo præcone, aut fœciali, sed ab ipsa rerum natura indiceretur. Quod cum ita sit, quæ nam alia esse potest disciplina vel potior, vel humanæ vitæ commodior, quàm hæc rei militaris? Initium vero sumendum ab ijs censeo, quæ absolutè ad bellum atque perfectè apparantur, quarum duplices esse copias nouimus. Aut terrestres enim, aut nauales. Terrestres, quæ terra præ-lientur. Nauales, quæ mari aut fluuijs classe decertent. Sed de instructione naualis ordinis aliàs. Nunc quæ ad terrestrem pertinent expeditionem exponemus: Hominum igitur, quos ad bellum colligimus, numerus ita constat, vt partim bellatores sint, partim imbelles, tantum ad vsus necessarios bellatorum, & ministeria accommodati. Bellatores ij sunt, qui ad decertandum instruuntur, armisque aduersarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur, vt medici, vt tabernarij, vt serui, & cæteri, qui exercitum ministerij causa sequantur. Bellatorum alij pedites, alij vectores. Pedites, qui pedibus in terra nittuntur. Vectores, qui aliquo ferantur vehiculo, quorum duplex est genus. Nam alij equis, alij elephantis vehuntur, quin etiam qui equo vtuntur seorsum in duas partes distinguuntur, quippe qui aut in curribus constant, aut equis ipsis insideant. hæ sunt vniuersi generis differentiæ. Membrum pedestre atque equestre multiplex est, quod verò in elephantis, & curribus versari proposui nulla euariat differentia. Pedestris itaque ordo in partes digeritur tres. Armatos. Velites. Peltatos. Armati grauissimis inter pedites armis vti consueuerunt more Macedonum, & ob eam rem grauis armaturæ dicuntur, ac nomen illud Armati speciale accipiunt, nam scutum amplius & rotundum gerunt, & hastam longiorem Velites leuissimè omnium armantur, quo circa vel expeditos nuncupari eosdem licuit, non loricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum, aut scutum graue gerere soliti sunt, sed telis tantum vtuntur, aut sagittis, iaculis, lapide aut ex funda, aut ex manu, quo in genere Argiti telum ponendum est, Peltatis similis macedonicæ illi armatura in vsu est, sed leuior. Nam & pelta scutum paruum, leueque est, & conti eorum longè sarissis sunt breuiores, denique genus id armaturæ locum inter velites, & armatos tenere apertum est. videlicet grauius quàm velites, leuius quàm armati, quam ob rem sunt complures, qui eos cum velitibus iungant, & vtrosque vocari velint leuem armaturam. Equestres copiæ, quæ à quadrigis seiungi, & per turmas locari debent, modo armandi inter se distant. Pars enim armis tota obsepta est, & hinc cataphracti nomen sortita est. Pars non tota armis integitur. Cataphractos igitur intelligi eos volo, qui non solùm sua corpora, sed etiam equos lorica vndique muniunt. Partis autem non cataphractæ alij hastati habentur, alij fe-

rentarij. Hastati, qui manus conserunt, & cominus hasta decertant, quorum alij scutum gerunt, & inde scutati dicuntur. Alij sine scuto hasta pugnant, qui nomine speciali hastati vocantur, & contati. Ferentarij equites ij dicuntur, qui eminus solent dimicare: quorum alij iaculis, alij arcu vtuntur. Iaculantur, quos Tarentinos vocamus. Arcu vtuntur, qui equites sagittarij, & à nonnullis Scythę etiam vocantur. Tarentinorum duo sunt genera, nam alij longius iaculantur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur: & Tarentini speciali vocabulo. Alij cum semel, aut bis iaculum miserunt, quo leuiori vtuntur, manus de cætero cum aduersario conserunt, & cominus pugnare incipiunt: non secus quàm quos hastatos appellari retulimus. Leues hos nominari solitum est. Ergo Tarentinorũ alij Tarentini nomine suo vocantur: qui de longe iaculari consueuerunt. Alij leues, qui pugnam cominus subeunt. Exposui genera copiarum numero.ix.armatos. Peltatos velites. Equites hastatos. Equites iaculatores. Equites sagittarios. Equites cataphractos. Currus. Elephantos. Sed cum phalanx quæq; collegia, præfecturas, ordines numerumq; idoneum contineat, atque etiam verba sortiatur, quæ tùm ad præcepta quotidiani exercitij, tùm ad prælium ipsum accommodentur, de his singulis doceamus necesse est. Primum igitur in hac disciplina, & præcipuum est, vt ex multitudine hominum, quam fusam, inordinatamq; acceperimus, idoneos eligamus, & locis conuenientibus instruamus: hoc est decuriemus, & condecuriemus, atque vt numerum statuamus copiarum, qui modicè, commodeq; ad belli rationem, & vsum suppeditet. quippe cum & in itinere, & in castris, & in prælijs ipsis instructum haberi exercitum sit per quàm vtile. Iam sæpius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus. Quã ob rem Aeneas ita genus id disciplinæ definit: vt scientia sit bellicę motionis. Polybius vero scientiam esse inquit, qua homines militari ordini admittantur, decurientur cum decurientur: denique aptentur, & erudiantur ad belli vsum, & rationem. Decuriare igitur est decurias instituere. Est autem decuria numerus hominum, qui à duce vno positione simplici subinde deductus serie cesset vel in octauum, vel in duodecimum, vel in decimumsextum. Numerus enim decurię varię ad hunc modum à diuersis auctoribus datur. Verum in re nobis proposita sexdecim describantur: cum hic numerus tùm ad phalangis longitudinem modicè habeat. tùm si vsus aliquando exigat altitudinem, vel duplicari in xxxij. & augeatur, vel dimidiari vt in viij. diminuatur nihil propositis expeditis militibus esse possit impedimento. Nam siue iaculentur, siue funda, aut arcu vtantur, facilè suo iactu altitudinem phalangis exuperant. Optimus quisque decurię pręponi, & ductor cęterorũ omnium esse debet: qui & decurio, &

decanus,& dux,& primus,et pręstes nuncupatur. Vltimum decurię tergiductorem vocamus. Totam verò ipsam decuriã ordinem,versum,& decaniã: nonnulli etiam enomotiam quasi auctorationem à sacramento militari appellant. Sed sunt,qui enomotiam quartã esse decuriæ partem asserant. Pręfectumqꝫ enomotarchã pręponant. Duas item enomotias dimœriam,quasi bipartiam vocant: et principem Dimœritam,ita vt semidecuriã dimœriã quoqꝫ liceat vocitari,& semidecurionem. Dimœritam,qui secundus decurię est: nã qui proximè decurionẽ postponitur substes dicitur: qui verò hunc sequitur pręstes. Itẽ substes,qui proximus ab hoc pręstite est,ac deinceps in hunc modũ pręstes,substesqꝫ locatur,vt ordo totus ex pręstitibus,et substitibus positis alternatim cõficiatur. Vnde meritò decuriam ita quoqꝫ diffiniunt, vt versus sit ex primis, secundisqꝫ pro virtute institutis,atqꝫ vni decurioni obtemperantibus. Condecuriare est primę decurię secundã ita apponere,vt lateri primi versus decurionis decurio secundi versus respondeat,& lateri substitis primi decurionis substes primus secundę decurię,ac deinceps ad hunc modum. Astes verò is dicitur,qui ita appositus viget,verbi gratia, decurionis primę decurię astes,decurio secundę decurię est: & substitis primę: substes secundę, itaqꝫ deinceps: quotiens igitur post secundam decuriã tertia, & quarta,& reliquę deinceps adijciũtur,talis cõstructio cõdecuratio dicitur: totaqꝫ coagmentatio phalanx,siue legio. Cuius longitudo prima decurionũ ordinatio est: quę & frons: & facies,& acies,& iugum, & os,& duces,& pręstites,& primi decuriarũ vocari solita est. Quantũ verò phalangis ponè frontẽ ad tergi vsqꝫ ductores porrigitur,id altitudo nominatur. Stare per directũ in longum astites iugare dicitur. Stare per directũ in latum pręstites,substitesqꝫ versare vocabulum accipit. Phalanx seorsum in primas, summasqꝫ partes duas à fronte per totam sui altitudinem secatur,quarum altera cornu dextrum,& caput vocatur,altera cornu leuum,& pes dicitur,qua autem longitudo ita secatur,oris,& vmbilici nomine vtimur. Post armatorum phalangem ponè leuis locatur armatura. Equites verò ab hac loco tertio statuuntur,fieri tamen potest,vt vsus vel secus disponi interdum exigat,quod iam progressu operis explicabimus. Nunc quantus armatorum, atque equitum numerus esse debeat: & quemadmodum singulos oporteat ordinari, & ordines magna cum celeritate transformari necessitate incumbente conueniat : & quænam disciplina mouendi de singulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerum statuere certum copiarum nulla probabili ratione possumus. Prout enim rem suam quisque plus , minusve apparatus desiderare intelligit, ita modum describet. Sciendum tamen eos numeros deligi oportere,qui ad ordinum transformationem possint ocurrere habiliores hoc est quotiens phalangis longitudinem augere , altitudinem

diminuere, aut è contrario agere voluerimus, quam ob rem genus nu-
meri illud probamus, quod ſubinde in partes ęquas vſque in vnitatem
poſſit diuidi, vnde auctores, qui de acierum inſtructione ſcripſere, ma-
gna ex parte phalãgẽ grauis armaturę numero. xvi. milliũ ccclxxxiiij.
inſtitui cenſent oportere. Leuis armaturę ſub duplo eius numeri.
Itemq́ꝫ huius ſub duplo equitum phalangẽ deſcribunt. Nam xvi. mil-
lia ccclxxxiiij. numerus dimidiari ſubinde vſque in vnitatem poteſt.
Formæ igitur, deſcriptionisq́ꝫ gratia hunc ponimus numerum. Vnde
fit, vt quoniam decuriam xvi. hominibus conſtare propoſuerimus. M.
xxiiij. decurias confici neceſſe ſit. Decurię in ordines digeruntur, qui-
bus ſingulis vel nomen proprium inditum eſt. duæ nanque decurię
dilochiam velut duplarem quandam decuriam ſiue armaturam conſti-
tuunt hominum. xxxij. cuius ordinis princeps dilochia duplaris qui-
dam decurio nuncupatur. Quatuor decurię tetrarchiam, quadrupla-
rem dixerim decuriam, faciunt hominum lxiiij. cui præeſt tetrarcha,
quadruplaris decurio, duæ quadruplares illæ centuriam conſtituunt
hominum cxxviij. decuriarũ viij. cuius pręfectus Centurio, & â non-
nullis ordinarius Centurio: manipulum reddunt decuriæ xvi. ho-
minum cclvi. cui manipularius præeſt. Sunt qui genus hoc ordinis
cclvi. Xenagiam â mercenario milite vocent, eiusq́ꝫ principem Xe-
nagum. In hiſce ſingulis cclvi. hominum manipulis homines ſuper
ordinarij v. habentur. Signifer. Tubicen. Miniſter, Præco, Ter-
gidux. Quadram habere hunc ordinem formam certum eſt, longitu-
dine ad xvi. altitudineq́ꝫ ad totidem. Duo manipuli pentachoſiar-
chiam cohortem quingentariam componunt hominum. d. xij. centu-
riarum. xxxij. cuius princeps pentacoſiarcha. Tribunus minor. Duę
cohortes quingentarię merarchiã. i. cohortem miliariam faciunt homi
num. M. xxiiij. centuriarum lxiiij. cuius præfectus merarcha ſeu Tribu-
nus maior: duę millenarię meros, hoc eſt partem conſtituunt hominum
ij. millia xlviij. cuius pręfectum merarcham â parte quaſi partiarium di
cimus decuriarum cxxiij. genus hoc ordinis nonnulli telos nuncupaue
runt, pręfectumq́ꝫ eius telarcham. Duæ partes phalangarchiam ſeu pha
langem ſimplarem conſummant hominũ iiij. milia. cxvi. decuriarum
cclvi. cuius pręfectus phalangarcha ſeu princeps phalangis ſimplaris di
citur. nonnulli ſtrategiam. i. præturam hunc ordinem vocant, & ſtra-
tegum. i. prętorem eius principem nominant. Duę ſimplares phalan-
ges duplarem phalangem reddunt hominum viij. milia cxcij. decuria-
rum. d. xij. Sunt qui ordinem hunc meros. i. partem appellari velint,
quod modo cornu, & alam diximus nominari. Due duplares phalan-
ges quadruplarem phalangem coaugmentant decuriarum. M. xxiiij.
hominum. xvi. M. ccclxxxiiij. Sunt itaq́ꝫ phalanges, ſiue legiones cor-

nua duo, phalanges ſimplares quatuor, partes octo cohortis miliariæ. xvi. quingentariæ. xxxij. manipuli lxiiij. Centuriæ cxxviij. Centuriæ quadruplares. cclvi. Decuriæ duplares. d. xij. Decuriæ. M. xxiiij. Optimus quiſque præfectorum phalangum ſimplarium in prima ſimplari, hoc eſt in dextero cornu ſtatuitur, ſecundus virtute in ſecunda, hoc eſt in leuo cornu locatur. tertius cum ſecunda in leuam ponitur mediam verſus ſecturam. Quartus cum prima in dextram. hic etiam mediam verſus ſecturam, quod cum prima, & quarta perfectos habebant, primum virtute & quartum, ſecunda autem, & tertia ſecundum virtutem, & tertium pares vtique virtute ſuorum principium conſtant. Nam ſi in quatuor magnitudinibus inſunt proportiones æquales, quod à prima, & quarta proueniat, & magnitudine id eſſe ęquale, quod fit à ſecunda, & tertia apertum in diſciplinis mathematicis eſt. Prima igitur, & quarta ſecundam, & tertiam ęquiparant. Partium quoque præfecti ita ordinantur, vt primus virtute in leuo primę phalangis ſimplaris ſtatuatur. Secundus in dextro ſecundę. Tertius in leua tertiæ. Quartus in dextro quartę. in ſingulis etiam decurijs quadruplaribus decuriones ita locantur, vt primę decurię princeps virtute excellat. Quartę ſecundum virtutis locum obtineat. Tertię tertium. Secundę quartum, Ita enim virtute pares inter ſe conſtent, cum prima primum, & quartum virtute habeat. Secunda autem ſecundum virtute & tertium. Item cum in ſingulis manipulis quatuor decimę duplares contineantur, hac eadem ratione vel in his ipſis principes ordinemus, vt primæ quadruplaris Præfectus in leuo pobetur & virtute cæteris ſit præſtantior. Quare leuum teneat cornu, & virtute ſecundus habeatur. Tertię in dextro conſtituatur & virtute ſit tertius. ſecundę in leuo locetur quartus virtutis ratione; hanc eandem proportionem ſiue comparationem vel in maioribus præfecturis ſeruabimus.

Nunc de interuallis, quibus armati inter ſe diſtent, tùm in longum, tùm in altum agemus. Differentia triplex eſt interualli. Nam homo ordinatus cubita quatuor occupat. Denſatus duo. Cȯnſtipatus vnum, denſatio igitur eſt, cum ex laxioribus arctiora reddimus interualla, atque ita per aſtitem, ſubſtitemq́ corpus phalangis colligimus, & militem vniuerſum facimus tùm in longum, tùm in latum adductiorem. Verum ita vt recipere poſſit immutationem. Conſtipatio eſt quotiens phalanx per aſtitem, ac ſubſtitem arctius ſeſe colligit, quam modo denſari rettulimus, adeo vt ob frequentiam militis nulla vel dextrorſus, vel ſiniſtrorſus poſſit fieri declinatio. Denſatur, cum phalangem duci in hoſtes placet imperatori: Conſtipatur cum hoſti aggredienti reſiſtendum in robore eſt. Cum itaque frontem phalangis decuriones. M. xxiiij. compleant, ij certe ordinati cubita. iiij. milia. xcvi. Denſati ſtadia quinque.

Cubita xlviiј. Conſtipati ſtadia occupabunt.ij. & ſemis. & cubita xxiiiј. Armabitur phalanx ſcuto, & haſta. Scutum optimum, quod macedonicum æneum mediocriter cauum ad octo dodrantum magnitudinem. Haſta nulla cubitis octo breuior. longisſima, quæ eatenus ſumi poteſt, quatenus tenere miles, & vti facile valeat. Decuriones vt pote duces decuriarum phalangis optimos eſſe omnino conuenit. ita vt ſtatura, & viribus corporis præſtantiores cæteris ſint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalangem continet vniuerſam, & in vſu præcipuum eſt. Vt enim gladius pondere ſui ferri poſterioris, & mole aciem efficaciorem præſtat; idem in phalange exiſtimandum eſſe, vt pro acie, ac oris cuiuſdam robore ipſe ſit ordo decurionum. Pondus autem, & molem, & magnitudinis additamentum afferat conſtituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri poteſt, vt etiam iugum ſecundum milite conſtet idoneo. Nam eius quoque ordinis iſta in frontem prominet, & adiuncta priori vtilis ex propinquo eſt, & vel deſiderato, vel ſauciato decurione ſecundus ſe in parte priore conſtituens ordinis incolumitatem ſeruabit. Tertium item iugum, & quartum, & reliqua deinceps pro virtute inſtituemus, vt qui deterior ſit, ijs ſubinde poſterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis, & intoleranda hoſtibus habita eſt genere ſuo inſtructionis, & ordinis. Miles enim armatus, vel in duobus cubitis ſtat, quotiens denſari imminens prælium poſtulat. Sariſſæ longitudo ad cubita xiiij. quorum duo manus auferunt, reliqua. xij. prominent.
Itaque fit, vt ſecundi ſuas ſariſſas ſuper armatos iugi prioris prominentes ad decem cubita habeant, tertij ad octo. quarti ad ſex. quinti ad quatuor. ſexti ad duo. Ab his nulla item ſariſſa primum ſuperat iugum, quod cum per ſingulos iugi primi ſariſſæ quinque, aut ſex promineant, ſpecies formidoloſa exiſtat conſentaneum eſt. Miles item firmus, ac robuſtus conſtat quinque, ſexq; ſarisſis obſeptus, & tot tantisq; fultus, & innixtus facultatibus commilitonum. Quin etiam poſt ſextum poſiti ſunt iugum. & ſi minus ſarisſis agunt, tamen pondere ſui corporis prominentes augent vires totius phalangis, & facultatem, nec fugiendi vllam ducibus, & præſtitibus relinquunt occaſionem. nonnulli haſtam poſterioris militis longiorem, quàm prioris, ſumi iccirco voluerunt, vt etiam qui in tertio, & quarto iugo locati eſſent, ſpiculis ſu s pari fronte hoſtem poſſent excipere. Tergidux ſuper ordinarius ſingulorum ordinum prudens, peritusq; eſſe debet, qui prouideat, & procuret, quemadmodum milites ordinis totius verſent inter ſeſe, atque iugent, & recedentes, vel metu, vel aliqua alia cauſa prohibeat, & reſtitui, & cogat in ordinem, at etiam cum conſtipandum ſit, compellat militem, cogatq;, ſi vſus exigit, in arctum quàm

maxime

maxime adduci. Ita enim fit, vt vires, & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modo in fronte, verùm etiam in tergo legionis principem, & ducem aliquem statui necessarium ducimus. Hæc de curatione armatorum phalangis dixisse sufficiat. Nunc de velite. Instruet imperator suum velitem pro paratu ex consilio hostium, modo in fronte, modò in dextra, modò in leua nonnunquam etiam in tergo videlicet quemadmodum res, vsusq; exigit. Nos exempli gratia sic instruimus. Decurias quoque in ordine velitum statuemus. M.xxiiij. videlicet totidem, quot phalanx continet armatorum, vt sub prima armatorum decuria prima velitum ordinetur, & sub secundam secunda, & deinceps sub singulis singulę constituantur. non tamen ex xvi. hominibus has instituemus, sed ex viij. ita vt. M. xxiiij. decuriæ compleant hominum. viij. milia. cxcij. Nomina eorum, & ordines ita accipe. Quatuor decurias velitum systasim, idest constitutionem vocamus hominum xxxij. Duas constitutiones pentecontarchiam, semicenturiam dixerim, hominum lxiiij. Duas semicenturias centuriam hominum cxxviij. Inesse singulis centurijs debent subordinati quinque. Signifer. Tergidux. Tubicen. Minister. Præco. Duas centurias psilagiam à ducentis velitibus, quasi velitariam, vel expeditariam nominamus hominum cclxvi. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite velut mercenariam dicimus hominum. d.xij. Duas mercenarias systema, tanquàm constitutoriam appellamus hominum. M.xxiiij. Duas constitutorias epixenagiam, cui ad mercenariam hominum ij. milia. xlviij. Duas ad mercenarias stiphus hominum iiij. milia. xcvi. Duo stiphe epitagma velut additam legionem decuriam. M.xxiiij. hominum. viij. milia. cxcij. in his quoqoue super ordinarios. viij. inesse solitum est, quorum. iiij. Epixenagi, hoc est duces, siue principes. Ad mercenariæ illius habentur reliqui. Systemarchæ præficiuntur principes, seu præfecti eius, quam constitutoriam interpretamur. Iaculatores sagittarij, & omnes qui aliquo teli genere vtantur vtiles ad eam rem esse constat, vt prælium exordiantur, hostem prouocent, feriant, saucient eminus, & prosternant, fundant aciem, repellant equitem, cogant aduersarium procursantem loco cedere, explorent, perlustrent, quæ loca suspecta, locent insidias: hi denique, & primum certamen subeunt, & vnà cum cæteris pugnant. & quanquam cæteri desierunt, ipsi perseuerant in dimicatione; omnino genus hoc militum cum operam præstet celeriorem, agatq; eminus, multa efficere potest, & præclara.

De Acie Equestri.

Equitum acies auctores superiores, aut quadratas, aut parte altera

longiores, aut Rhombi, cuneive gerentes speciem tradidere. Sed nemo suam ferè satis expressit sententiam. Quam ob rem nos descriptione etiam figurarum formas explicabimus acierum ipsas, quò possint facilius percipi. Aciebus ad Rhombi similitudinem formatis Thessalos primos vsus comperimus, qui plurimum equitatu valuerunt. Iasone (vt ferunt) auctore generis huius aciei, vtpote à dominis vsus accõmodatioris, equites enim constituti in hac forma vertere sese in quem uis prospectum possunt, minimeq; vel à tergo, vel à latere capientur. Quippe tùm præstantiores Rhombi latera teneant, & principes angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipsius præfectus, in dextro autem, & sinistro, qui custodes vocantur, lateris statuuntur. In reliquo verò angulo ducem, seu ductorem tergi locari solitum est. Cuneatis Scythæ vtuntur, & Thraces. Quin etiam Macedones vsi sunt, suadente rege Philippo. Efficacius enim genus id arbitratus est, quàm quadratum, ob eam scilicet rem, quòd suos principes circumpositos habeant, & fronte exigua constet, & equitandi vsum per quodlibet inter uallum falcalem prębeat regressum, & progressum celeriorem. Quippe quòd minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies sortiuntur, quas seruare multis in rebus præstantius. Nam & instructio quoniam per versus, ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc vno formandi genere hostem vniuersi aggrediuntur, optimè inter quadratas habentur, quæ duplici in longum, quàm in altum numero constent. Exempli gratia viij. in longum, quatuor in altum. aut x. in longum. v. in altum, quæ numero parte altera longiores consistunt, figura autem, seu forma quadræ instituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam respectu suæ latitudinis plures eas habere debet, qui per iuga ordinentur, quàm eos, qui in versus se porrigant. Nonnulli triplicem esse longitudinis numerum ad altitudinis probant, scilicet ita arbitrantes fore, vt quadra forma efficiatur. Triplicem enim propemodum longitudinem habere ad suorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cum nouem in fronte statuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri potest, vt equitum multitudo posteriorum eandem præstet vtilitatem, quam in pedestribus copijs, vbi scilicet ponè renitentes primorem continent altitudinem. Equitum nanque omnium numerus corpus, pondusq; vnum conficit. Itaque fit, vt si posteriores prioribus iuncti renitantur, nihil suo impulsu proficiant. Imò vnà cum alijs labantur, & perturbatis ordinibus grauius suo errore, quàm virtute hostium versentur necesse sit. Quam ob rem ita euenit, vt quotiens equestris longitudinis numerus eque, & altitudinis constet numerus ipse quadratus sit. Forma autem altitudinis parte altera longior. Ast quotiens turmę forma quadrata est,

è contrario euenit, vt equitum numerus parte altera longior existat.
Rhombi formam omnium maximè necessariam venisse in vsum creditur, eo quòd preceteris omnibus constituto prefecto turme equites, qui in lateribus ordinantur, nõ ex æquo suo illi prefecto iugent, sed ita subijciantur, vt eorum capita iuxta armos equi præfecti apponantur. Interuallisq; inter sese iustis equites, tùm dextri, tùm leui, tùm etiam posteriores discernantur, ne frequentia turbet ordinem, cum equi immitiores in proximos sibi equos conuersi calcitrent, & militibus vulnera infligant: Auctores autem huius generis, aut ita disponunt, vt equites & versent, & iugent, aut ita vt versent quidem, sed non iugent, aut ita vt iugent, sed non versent. Quæ singula quemadmodum se habeant, dicam. Qui Rhombos simul, & versare, & iugare voluerunt, medium, & maximum iugum turme numero impari statuunt, vt.xi. aut.xiij.aut xv.cui ex parte vtraq; priore inquam, posterioreq; adiungunt binario primis illis pauciores, verbi gratia, si maximum illud iugum equitibus constet.xv.addita iuga vtrinq; denis, aut ternis componunt, & quæ item post hæc vtrinq; adiungunt denis, singulisq; conficiunt, atq; ita binario subinde pauciores adijciunt, dum singuli relinquantur, totaq; turma equitibus consummetur.cxiij.
Rhombum dimidiatum, & iam transformatum in triquetrum, cuneum, seu rostrum vocamus. Quapropter cunei quoque forma perinde explicata iam est, quod aciei genus, cum suum medium exiens in acutum, & motum facile, quorsum velit, sortiatur, expedit admodum, vel molem posteriorem sua cũ fronte circumagit, & celeriter potest immutari. Alij ita instruxere, vt equites, qui rhombum conficerent, neque versarent, neque iugarent. Ita enim & conuersiones, & transitiones equitum posse facilius fieri existimarunt, cum non antè, non post, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ, mox ad eius vtrunque latus adiungunt singulos loco submissiore, vt, quod dictum iam est, capita iunctorum equorum iuxta armos præpositi equi ordinentur. Et primus ordo, qui duo latera rhombi contineat, numero impari xi.equitibus constet præfecto medio constituto. Quiuis autem in vtranque partem suppositis. Deinde iugi principem post turmæ totius præfecto collocant. Tum in eius partem vtranque simili ratione quaternos subijciunt, vt totus secundi ordinis numerus nouenarius sit binario minor priore, & quasi duo æquè distantia latera duobus illis rhombi lateribus primis constituantur. Mox tertium septenario describunt, atque ita subinde binario diminuentes in vnum vsque deueniunt. Et hæc turma equitibus constat xxxvi.
Hoc genere Polybius vtitur: sed numero hominum lxiiij. & forma literæ λ deorsum inuersæ. Sunt quæ ex versantibus quidem, sed non

prӕterea exiugantibus conſtent, quӕ ad hunc modum conſtituun-
tur. Verſu aliquot equitibus inſtituto, quorum primus prӕfectus ſit
turmӕ. Vltimus autem tergiductor in eius latus vtrunque verſus
alios numero hominum vnitate minores diſponens, qua eques per in-
cta interiecta interualla diſtat ab equite. Quòd ſi in primo decem ſint
equites, vterque appoſitus nouenis conſtabit, & tertij octonis, atque
ita numerus ſubinde decreſcet, dum in vnum deueniat, ſic enim fieri
poteſt, vt equites inter ſe verſent quidem, ſed non iugent. Vtile ge-
nus quoque id diſponendi eſt ad declinationes, quas agi in vtrumlibet
latus ſolitum eſt. At ſi turma exiugantibus quidem, ſed non ex ver-
ſantibus conſiſtere debeat, in hunc modum diſponens medium, & ma-
ximum iugum numero conſtitues impari. Cӕtera autem ſubinde per
media interualla adiunges, quemadmodum in ſuperiore turma pro-
poſui, atque ita efficietur, vt turma exiugantibus tantùm conſiſtat.
Turmas vario modo, vt etiam leuem armaturam ſtatuimus, aut enim
ante phalangem, aut in latere, aut poſt leuem armaturam, ſed nos
deſcribendi exempli gratia poſt leuem locauimus. Et prima equitibus
conſtet. lxiiij. cuius primum iugum equites compleant. xv. ſecundum
xiij. tertium. xi. & reliqua ſubinde binario vſque in vnum decreſcant.
Signum is feret, qui in ſecundo iugo à leua principi iugi aſtat. Omnes
turmӕ numero. lxiiij. ſtatuentur equites. iiij. milia. cxvi. Duӕ tur-
mӕ epilarchiam, hoc eſt turmam duplarem conſtituunt equitum.
cxxviij. Duę duplares Tarentinam reddunt equitum cclvi. Duӕ ta-
rentinӕ magiſterium equitum. d. xij. Duo magiſteria Ephippar-
chiam, duplare magiſterium equitum. M. xxiiij. duplicatum duplare
magiſterium, telos, equitum. ij. milia. xlviij. Duplicatum telos, epi-
tagma. i. ſummam ordinis, ſiue agminis facit equitum. iiij. milia. xcvi.
Explicatӕ iam ſunt variӕ ſententiӕ veterum, quemadmodum tur-
mӕ inſtruantur, ſed quoniam in his magnam differentiam eſſe con-
ſtat, non ſine delectu vti debemus, ſed quotidianis exercitijs ſӕpius
experiri genera inſtruendi ſingula. Itaque ſecure in prӕlijs, quod
facilius, commodiusq; probetur admittere officium eſt. Quid enim
ſtultius quàm cum minimis de rebus homines diligenter inquirant,
ambigant, perſcrutentur, de his tam amplis, tàm neceſſarijs non ante
periculum facere accuratisſimè velint, quàm certamina ſubeant. Quod
tamen genus turmӕ probaueris, id licet & augere numero homi-
num, & minuere. De curruum, & elephantorum inſtitutione, quan-
quam vſus eorum rarus eſt, tamen doctrinӕ gratia plenioris expo-
nam nomina, quibus auctores ſuperiores vſos comperio. duos cur-
rus Zygarchiam, ideſt parilem vocant. Duas pariles, coniugatio-
nem. Duas coniugationes epizygarchiam. Duplarem coniuga-

tionem, duas duplares, harmatarchiam curulem. Duplicatam curulem cornu. Duplicatum cornu, phalangem, nam etiam in phalangibus curruum licet vocabulis ijsdem, quæ modo exposui. Curribus autem ipsis, aut expeditis, aut falcatis vsos comperimus: in ordine elephantorum, qui vni præest elephanto Zoarchus ab animalis præfectura vocatus est: qui duobus imperat, Therarchus à fera, quasi ferarius, & constitutio talis therarchia feraria. Qui quatuor dominatur epitherarchus, duplaris ferarius, & hęc constitutio epitarchia, duplaris feraria. Qui octo præfectus est ilarcha, hoc est turmæ princeps, & constitutio ista ilarchia turmæ præfectura. Qui sexdecim præest elephantarcha.i. elephantorum præfectus, & constitutio elephantarchia, præfectura elephantorum, qui triginta duobus imperat, ceratharcha.i. cornu præfectus, & constitutio ceratharchia cornu præfectura. Quod autem ex.lxiiij. constat id phalangem vocamus elephantorum, cuius præfectus Elephantarcha vocatus est. Genera perfectarum cōpiarum, & nomina constitutionum, & ordinum exercitus omnia in hunc modum notata animaduertimus. Vocabula de cætero, quæ in præceptis versantur, explicasse vtile est, vt iam pridem milites quid quodque significet certiores facile quæ per aciem imperantur intelligere possint, & facere. Est quod declinatio appelletur, cuius duplex est genus, aut enim in hastam, aut in scutum. Immutationem item dicimus, & conuersionem, & reuersionem, & inflexionem. Ad hæc versare, iugare, reddere in arrectum, euoluere, duplicare. Addo inductionem, dextram deductionem, leuam deductionem. Phalangem transuersam, phalangem arrectam, phalangem obliquam. Intercalationem, præpositionem, impositionem, suppositionem, postpositionem, appositionem. Quid quod eorum significet breuiter exponam. Nec ignoro non apud omnes auctores præcepta eisdem esse nominibus tradita. Declinatio est motio militum singulorum, cum vel in hastam, hoc est dextrorsum sese conuertunt, vel in scutum, hoc est sinistrorsum. Quod commodè agitur, quotiens hostes existunt à latere cornu, vtique superandi, aut aduersi itineris gratia, aut ob aliquem vsum alium, quemadmodum singulis in rebus ostendam. Duplicata autem declinatio partem versus eandem ora milit s in hostilem à tergo conatum transfert, quæ res immutatio dicitur, &.vel in hastam, vel in scutum fieri solita est. Discrimen duplex notatur immutationis. Aut enim ab hostibus, aut in hostes immutantur. Quam ob rem immutationem ita definiunt, vt prioris aspectus translatio sit in aspectum posteriorem, hoc est tergi, aut è contrario. Immutatio igitur ab hostibus in hastam

milite declinante efficitur. In hostem autem bis declinante in scutum fieri assolet. Conuersio est, cum densatis copiis per astitem, substitemq; totum phalangis corpus, tanquam hominem unum, vel in hastam vertimus, vel in scutum, ita ut circa primum decurionum velut centrum omnes circumagantur, atque in locum priorem immutant, ita aspectum dextrum accipiant singulis substitibus, & astitibus loca seruantibus sua hoc modo. Reuersio est conuersionis restitutio in eundem locum, quem ante copiæ densa instructione obtinebant, quàm conuersio fieret. Inflexio est militum ex duabus conuersionibus motio, ita ut locum accipiant posteriorem. Deflexio est militum ex tribus conuersionibus motio, ita ut si ad hastam agantur, transeant in leuum aspectum: si ad scutum, in dextrum. Versare est singulos sua in decuria è directo decurioni, & tergiductori constare æqua inter sese conseruantes interualla. Iugare est singulos sua in decuria è directo suo astiti stare seruantes simili modo interualla. Iugant ergo præfecto primæ decuriæ omnes decuriarum præfecti. Astiti verò primi præfecti astitis cæterorum omnium principum, ac deinceps ad hunc modum. Reddere in arrectum est militis ora ad primum aspectum restituere. Verbi gratia si miles aduersus hostes constitutus imperetur declinare in hastam. Deinde præcipiatur in arrectum restitui rursus in hostem conuerti, aduersumq; stare oportebit. Euolutionum duo sunt genera, alterum per decurias: alterum per iuga. Vtrunque in tres digeritur species. Macedonicam. Laconicam. Choreum: quæ & Persica, & Cretensis nominatur. Macedonica est, quæ primorem phalangis locum commutant: & frontem in tergum, aspectumq; posteriorem tradit. Laconica est, quæ locum phalangis posteriorem commutat, & pari ratione relicto priore aspectu sumit posteriorem, tergumq; efficit frontem. Persica illa, quam & Cretensem, & Choreum diximus nuncupari, locum eundem seruat phalangis militibus singulis commutantibus sua loca, ita ut præfectus decuriæ locum tergiductoris accipiat, & tergiductori vicem præstet decurionis: fronsq; ex tergo aspectu posteriori reddatur. Euolutiones per iuga fieri solent, quotiens cornua transferri ad intercisa, siue secturas, & intercisa ad cornua melius est: ut mediæ copiarum partes corroborentur: & aut dextræ per leuas, aut leuæ per dextras reddantur validiores. Qui ne per maiores exercitus partes faciant euolutiones, cauent hoste propinquo, per minores ordines eas securius faciunt. Quemadmodum autem euolui oporteat, dicam. Euolutio per versum, quæ nomen à Macedone accipit, fieri solet, cum decurio totum immutat, & postpositi omnes conuersi de hasta sequuntur, interuallisq; iisdem seruatis consistunt per ordinem. Genus laconicum agitur, cum

decurio immutatus de hasta vniuersam decuriam transfert, & locum sibi parem alium accipit, & reliqui omnes sectantes rectos se cõstituunt ordine, & aptant, aut cum tergiductore immutant. primus subsistens conuersus de hasta ante ductorem se collocat: cæteriq; omnes sectantes alter sese præ altero ponit, donec pręfectus decurię primus constituatur. Choreus ita fit, vt decurio de hasta mutatus decuriam antecedat, & cæteri omnes sequantur. Dum ipse præfectus locum tergiductoris accipiat, & tergiductor præfecti; ita per decurias euolui solitum est. Quo eodem more per iuga quoque euoluimus, quotiens per ordinem euoluendum sit, vt quilibet ordo aut locum seruans eundem euoluat, aut dextrorsum, sinistorsumve transeat. Nihilò enim secus, quàm modo retulimus agi oportebit. Duplicandi duo sunt genera. Aut enim per iuga. Aut per altum duplicamus. Vtrumq; vel numero fit, vel loco. Numero duplicabit longitudo, si quæ. M.xxiiij. militibus constant. M.M.xlviij. reddatur insertis, & substitibus altitudinis in militum interualla eodem, quem longitudo occupat, loco. Quod facimus, quotiens densare longitudinem placet. At vbi restituere placuit euoluere sua in loca iubemus eos, quos inseruimus longitudini. Sed sunt qui genus hoc duplicandi improbent, presertim hoste propinquo, expeditasq; copias, atque etiam equites cornibus iungi. Itaque speciem dari duplicationis sine duplicandi accessione censeant. Duplicanda est longitudo, quotiens aut superare cornu hostium volumus, aut ne nostrum superetur cauemus. Altitudinem duplicare solemus, vel addita secunda decuria primę, ita vt secundæ præfectus ponè primæ præfectum proximus collocetur, secundus secundę: quartus primę constituatur, & tertius secundæ: sextus primę ordinetur: ac deinceps ad hunc modum, vt tota secunda decuria primę inseratur, & quarta simili ratione in tertiam, & omnes numero pares decurię in impares: vel his eisdem decurijs paribus per euolutionem adiunctis tergo imparium. Aut igitur ita duplicanda est altitudo, aut numero eodem seruato milites sese longius porrigent, quatenus sui versum, & spacium altitudinis duplicent. Cum autem restitui oportuerit, aut interiectos adiuncto sue tergo milites illos in suas decurias reuocabimus, aut spacia coarctabimus, quęq; interuallo auximus laxiore. Transuersa est phalanx, quæ longitudine multò productiore constat, quàm altitudine. Arrecta est, quàm per cornu progreditur longè productiore altitudine constans, quàm longitudine omninoq; quod plus longitudinis, quàm altitudinis habeat, oblongum id consueuimus nominare. Arrectum verò è directo, quod plus altitudinis, quàm longitudinis habeat: quo circa phalangem quoq; interpretari licet his eisdem nominibus. Obliqua est, quæ alterum cornu, quod libuerit propinquum obijciens hostibus,

eocꝗ decertans alterum semotius teneat manens aggrediendi oppor-
tunitatem. Intercalatio est, cum interuallis præpositi militis inserimus
per directum aliquos ex his, quos postponi placuerat. Præpositio est,
cum vel ex vtraque parte aciei, vel ex altera tantùm fronti proponi-
mus aliquos ratione auxilij. Impositio est, cum leuem armaturam
interuallis alternatim phalangis totius inserimus. Postpositio, seu sub-
iectio est, cum leuem armaturam phalangi incuruæ postoponimus, ita
vt forma omnium copiarum portæ triplicis speciem præseferat.
Sequitur vt quemadmodum ordines conuerti ex suo loco, suæꝗ in-
structioni restitui debent doceamus. Cum itaque ordines conuerti in
hastam assuescere volumus, præcipitur decuriam dextri extremi quie-
scere. Cæteras omnes per singulos declinare in hastam, dextrorsumꝗ
procedere. Tum reddere in arrectum. Deinde iuga posteriora colli-
gere, atque ita densato milite conuerti in hastam. Quo facto si resti-
tui suum in locum placuerit, videmur immutari ad scutum, hoc est quem
cunque in locum vergere auersum, tùm ordinem totum reuerti, hoc
est, quemadmodum milite obdensato conuersus spectauit dextrorsum,
ita totum transferri in locum, vnde conuerti inceperat. Mox decu-
riones quiescant reliqui, procedant per iuga, deinde immutentur, vt
vergant quorsum principio spectabant, tùm decuria dextri extremi
quiescat, hæc enim suum iam obtinet locum. Reliquæ omnes ad scu-
tum declinent, & procedentes restituantur. Ad postremum sursum
præcipitur. Itaque suum quisque recipit locum, & seruat. At si con-
uertere ordinem ad scutum velimus, præcipitur decuriam leui extremi
quiescere, reliquos omnes declinare in scutum, sinistrorsumꝗ procede-
re, tùm reddere in arrectum. Deinde iuga posteriora colligere, mox
ad scutum conuerti, vt iam actum sit, quod voluerimus. hinc si resti-
tuere placet, non secus quàm illos in hastam conuersos restituemus.
Quippe qui rursus quemꝗ in hastam immutari præcipiamus. Dein-
de ordinem reuerti, mox decuriones quiescere, & reliquos omnes pro-
cedere per iuga, tùm immutari; postmodum decuriam leui extremi quie
scere, vtpotè suum iam locum obtinentem reliquas declinantes in ha-
stam procedere, dum iusta recipiant interualla, ad postremum reddere
in arrectum, atque ita omnes suum locum recipient. Sin autem in-
flectere ad hastam placuerit, duas simul conuersiones ordinis facie-
mus. Itaque efficietur, vt decuriones à prospectu aduerso in aduer-
sum per ordines immutationem transeant. At cum restituere volu-
mus, præcipitur item ad hastam inflectere, hoc est duas item con-
uersiones ibidem ordinibus dare. Ita enim fit, vt eodem spectent de-
curiones, quorsum principio constituti spectabant, antequàm vlla in-
flexio fieret. Hęc cum fecerimus, decuriones quiescere pręcipiemus,
reliquos

reliquos immutatos iuga relaxare posteriora, tūm rursus muri, & ordinis postremam decuriam dextram quiescere. Iam enim hæc suum in locum restituta est, reliquos declinare in scutum procedere, & suis interuallis restitui, mox reddere in arrectum. Itaque ordines primum, suumq; locum recipient. Sed si inflectere ad scutum velimus, pręceptis vtemur contrarĳs, hoc est his inflecti in scutum, quo facto restitutionem agemus, quod ex his, quæ modo exposui, apertum iam est. Deflexio agitur, cum ordinem ter partem versus eandem conuertimus, hoc est aut in hastam, aut in scutum, facit porrò inflexio in hastam, vt militum ora transferantur à parte primore ad posteriorem. Deflexio autem facit, vt à primore, vel ad leuam deueniant, vel ad dextram, nam si ad hastam deflectitur, in leuam transfertur, si ad scutum in dextram. Si phalangem densari cornu versus dextrum placuerit, pręcipiemus decuriam cornu dextri quiescere, reliquas autem declinare in hastam atq; in dextram colligere. Tūm reddere in arrectum, & iuga posteriora colligere. Cum autem restituere libet, quiescere decuriones reliquos immutari, & iuga relaxare posteriora. Deinde rursus mutari, mox decuriam cornu dextri quiescere. Iam enim restitutum in dextro est, reliqui ad scutum declinent, suosq; duces sequantur, & primis interuallis receptis reddant in arrectum. Si autem cornu versus sinistrum densari phalangem libuerit, præceptis è contrario vtemur. Mediam item phalangem si densari placuerit, pręcipiemus dextram duplarem phalangem declinare ad scutum, leuam ad hastam, tūm procedere mediam versus phalangem, mox omnes reddere in arrectum, iugaq; posteriora colligere. At si phalangem primis instituere locis velimus, præcipitur immutari, & per iuga procedere, excepto primo tūm omnes rursus mutari, & dextram duplarem phalangem declinare in hastam, leuam autem in scutum. Mox sectari suos ductores, donec ad prima deueniat interualla. Deinde reddere in arrectum, sed quotiens immutatur, si per densationem agitur, erecta teneri spicula omnia, ne impediant, conuenit. Iis eisdem exercitĳs, ac præceptis leuis quoque armatura instituenda, erudiendaq; est. Sunt certè pręcepta hęc immutationum. Conuersionum. Inflexionum. Euolutionum, & Restitutionum vtilia ad subitos superuentus, quos vel à latere, vel à fronte intulerint. Macedonicam euolutionem Macedones inuenisse proditum est. Laconicam ad Lacedęmonios referunt auctores. quocirca ita nuncupari meruerunt. Philippum tamen qui Macedonum imperium auxit, & gręcis apud Cheroneam profligatis græciæ imperauit, ac eius filium Alexandrum, qui breui Asiam in suam ditionem redegit, Macedonicam neglexisse euolutionem legimus, vt nisi summa vtendi necessitas cogeretur, nunquam vterentur. Laconicę vsu vtrunque aduersarios

deuicisse ferunt. Datur enim Macedonicæ vitio. quòd hoste repente à tergo superueniente non sine magna turbatione ageretur. Nam cum posteriores conuerterent sese in locum priorem, & rem haudquaquam fugæ dissimilem facerent. hostes audaciores reddebantur. & iam milites, qui ita euoluissent, deterrere, ac persequi poterant. Laconica certe è contrario agit. Vbi enim duces vnà cum sequente milite verterunt sese obuios in hostem à tergo superuenientem, terrorem inferre nimium possunt, & turbationem. Sed assuefaciendæ sunt copiæ tàm pedestres, quàm equestres, partim voce, partim signis, quæ visu percipi valeant, vt rem aptè, ac opportunè, quam quisque exigat vsus, possint expedire. Nonnulla etiam turbæ præcipi conuenit, ita enim plenius omnia ministrabuntur. Certiora sunt ea, quæ voce indicantur, nisi quid sit impedimento. Sed tranquilliora, quæ signis mandantur, videlicet cum res nulla est, quæ obstet, atque obscuret. Vox autem percipi interdum non potest aut propter armorum sonitum, aut propter equorum transitum, & hinnitum, aut propter impedimentorum tumultum, & totius multitudinis strepitum. Signa quoque multis rationibus obliterari possunt, ac euanescere, & crassitudine aëris, & puluere excito, & hymbre, & solis splendore opposito, ad hæc locorum inæqualitate, & frequentia arborum. Adde quòd interdum fieri non potest, vt signum ad vnumquemque vsum præparemus: cum longè plura possint occurrere, quàm quibus assuefacti sint milites. Nouis autem rebus quidnam consueti signi afferatur. Non tamen concidi ita potest, vt præceptum simul, & vocis, & signi incertum sit.

De itineribus.

Nunc de itineribus dicam, si ante quot modis expediri solet inter diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio est, aliud deductio, aut dextra, aut leua, & aut simplici, aut duplici latere, aut triplici, aut quadruplici agminis procedetur. Simplici, cum ex parte vna aduersarium aggressurum suspicamur. duplici, cum ex duabus. triplici, cum ex tribus. quadruplici, cum vndiq;. Vnde fit, vt iter aut simplici phalange agatur, aut duplici, aut triplici, aut quadruplici. Arrecta inductio est, cum ordo ordinem sequitur. Verbi gratia, cum vel xenagia præcedente reliquæ sequuntur xenagiæ, vel quadruplarem decuriam reliquæ ordinatim sectantur. Itemq; agitur per cornu altitudine longè productiore, quàm longitudine, nec

pluribus, quàm duabus decuriis hominibus denis compositis constet ordo. Huic opponitur genus aciei, quod Cœlembolum, quasi rostrum cauum nominamus, quod ita instruitur, vt duplicate phalangis præcedentia cornua inter se distent, sequentiiungantur ad formam literæ.v. sicut descriptio ostendit. Quæ vt primos disiectos, ita iunctos inter se habet vltimos. Cum enim arrecta illa inductio medium aduersariorum petat, habet id cauum rostrum in promptu, vt soluta coniunctione extremorum, impetum copiarum primarum frustetur, lateraq; inuadat arrectæ inductionis inimici. Quin etiam triplex phalanx obiici huic eidem generi ita potest, vt vna alterius cornu impugnet, secunda reliquum cornu aggrediatur, media, & tertia impetum maneat, & conflictum. Deductio est, cum phalanx suos duces, hoc est, decuriones, aut parte dextra habet deducentes, quæ dextra deductio dicitur, aut leua, quæ deductio leua nuncupatur, non item per decuriam, sed per iuga ambulans, cornu præposito, & latere instructa aut duplici, aut triplici, aut etiam quadruplici, prout hostem existimet aggressurum. Sed quasi vtraque phalangis pars suo latere conflictum ineat primum, ita describatur, vt longitudinem triplicem, quàm altitudinem habeat. Frons enim.x. altitudo tribus constat hominibus. Quam ob rem miles non tantùm ex directo, verum etiam, ex latere aggressus conflictum tùm excipere, tùm inferre nimirum per exercitationem debet condiscere. Phalanx, quæ antistomus à duplici frontis, seu oris obiectu, quasi occeps vocata est, ita instruitur, vt medii tergis inter sese oppositis constent. Extremi autem confligant cum aduersariis. Perutilis hæc pedestribus copiis est, cum aduersus largam hostium equestrium copiam dimicant, melius enim resistunt circumuentioni, & multiplici equitum inuasioni. Valet hoc instruendi genus potissimum contra barbaros, qui loca histro amni vicina incolunt, quos Amphippos cognominant à mutatione equorum, ex aliis enim equis in alios transilire consueuerunt. Equestres, quæ opponuntur copiæ forma constantes quadrata in ordines duos parte altera longiores, pro vsus necessitate diuisæ sunt, vt totidem membris phalangis peditum bipartitæ obiiciantur. Phalanx amphistomus nomen à duplici fronte, siue ore in lateribus instituto acceperat, ita vt latericeps quædam, & anceps posset nominari. Similis superiori occipiti est præterquàm quòd illa suis extremis decertat, hæc suis lateribus dimicat. Cætera verò, quæ de superiore exposui, huic quoque conueniunt omnia hastis longioribus, tàm hæc, quàm superior illa pugnat more Alanorum, & Sauromatarum. Spectat decuriarum dimidium in par-

tem priorem, reliqui conuersi sunt in posteriorem, ita vt dimidiati mi-
lites oppositis inter se tergis prælientur fronte duplici, altera priore,
quam decuriones conficiant, altera posteriore, quàm tergiductores,
cum etiam in duplarem phalangem copiæ diuidi possunt, vt frons prior
altera constituatur phalange, posterior altera constet. Phalanx du-
plaris Antistomus, hoc est occeps nuncupatur, quæ suos duces non ex-
tra per deductiones, sed intus aduersos inter se positos habeat. Tergi au
tem ductores extra videlicet in dextram, leuamq; deductionem distin-
ctos. Forma hæc instrui solet, quotiens aduersarij equites forma rostri
aggrediuntur. Cum enim rostrum exeat in mucronem, ducesq; sequen-
tes de latere habeat, tentantesq; frontem copiarum pedestrium rumpe-
re, ne id eueniat, duces peditum in medio stant, vt impetum aduersario-
rum vel impediant, vel in re infecta faciant præterire. Qui enim ro-
stro instructi aggrediuntur, ea spe sunt, vt medios aciei profligant, om-
nesq; turbent copias. Quod cum principes copiarum pedestrium intel-
ligant, vtraque ex parte sese veluti murum constituunt, & paulò in-
ter se distantes, vergentesq; ad locum penitiorem impetum irritum red-
dunt aduersariorum. Genus id instruendi equestre, quod rostrum dici-
mus, Philippum regem Macedonum inuenisse scribitur. prępone re ille
strenuos omnes solebat, vt eorum virtute miles quoque deterior conti-
neretur, opusq; vnà cum pręstantioribus prosequeretur more spiculi,
aut ensis, cuius acie pro sua soliditate, suoq; acumine facilè transigente
reliquum etiam ferrum, quanquam hebes non sine efficacia penetraret.
Phalanx duplaris Peristomus, seu Amphistomus, idest latericeps, siue
anceps illa est, cuius partes per deductionem cornu præposito obliquè
procedant, & dextra habeat, & leua tergiductores intus. Cum enim
aduersa acies quadra diuidat se in duo obliqua cornua dextrum, & sini-
strum, cupiens aciem hostium similem circumuenire, hac de causa, qui
circumuentum sibi vident imminentem in duplicem mobilem phalan-
gem sesè efformant, & partem sui alteram in leuum dirigunt cornu, al-
teram vertunt in dextrum, vnde nomen peristomi, hoc est latericipi-
tis genus id accipit. Quippe quod latere suo vtroq; frontem spectantem
in hostem habeat. Phalãx homœostomus à similitudine oris, seu frontis
nominata, quam similicipitem appellarim, ita fit, vt decuriam perfe-
ctam, hoc est hominum. xvi. mouentem in hostem sequatur alia simi-
lis, vnde Homœostomus dicta est. Nam & qui sequuntur simili fron-
te, & forma comitantur. Opponitur huic generi aciei quod plin-
thium à latere vocant, quem si placet Laterulum dices. Ordinatur id
genus tam forma, quàm numero æquilaterum. Forma inquam cum
vndique æqualibus constet spacijs. Numero autem quot hominibus
longitudo componitur, totidem etiam altitudo. In hoc eodem ordi-

nis genere omni ex latere armatos apponi solitum est nullo, vel sagittario, vel funditore adiuncto. Conficitur hic laterulus ex duabus dimoeriis. decuriae nanque dimidium dimoeriam dicimus. Cum enim decuria sex constare hominibus debeat. Dimoeria octo constat. Bipartia id interpretetur, si placet, quoad melius vocabulum inuenerimus. Phalanx duplaris Homoeostomus est, cum partes aequali progredientes itinere, aut in dextra deductione ambae continent suos duces, aut in leua. Phalanx Heterostomus à frontis diuersitate appellata, quàm Versipicem dixerim, ita instruitur, vt ambulans per inductionem duces ordinis praecedentis habeat, vt sit in dextra deductione, sequentes autem in leua, ita vt ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere suos continet principes, quo antecedens. Turmam, quę est ad speciem oui instruitur, Ileon Thessalus excogitarat, vnde ile vocata est, suosq́ Thessalos eoipso genere instruendi exercuit. Vtile hoc est, cum singulis suis angulis singulos habeat principes. Primum Ilarcham, hoc est turmę prefectum. Vltimum tergiductorem. Vtrinq́ autem lateris custodes. Opponitur huic acies, quę forma lunae cornibus in partem ductis priorem formetur, ducesq́ suis in cornibus habeat, & suis brachiis circumuenire aduersas equitum copias tentet. Quam ob rem illę more Tarentinorum à longè iaculantur circularem retorquentes accessum, & turbantes. Tarentinos iaculatores appello, sicut inter initia operis dictum est à Tarento Calabrię oppido, cuius equites paruo quodam iaculo vti consueuerunt. Turma parte altera longior duplici altitudine constat, quàm longitudine. Vtilis haec multifariam est, quippe quae possit decipere aduersarios, quasi paucos contineat milites, quoniam non multum latitudinis occupet, & rumpere facile pro sua densitate, & impetu aciem aduersam. Apta etiam est, vt sensim per locorum angustias transeat. Opponitur ei pedestris acies, quae transuersa phalanx vocata est. porrigit enim se longius, vt etiam si interrumpatur exigua sit, quae rumpitur altitudo, & equitum impetus non in multitudine haereat, sed in vacuum breui efferatur. Haec enim causa est, cum multiplicem ad suam altitudinem habeat longitudinem. Est & altera turma oui similitudinem gerens, de qua nihil amplius dici potest, quàm ita esse compositam, vt verset quidem, sed non iuget. Nam eius vsum, commoditatemq́ superius exposuimus. Ergo genus id inuentum ab Ileone Thessalo mandatum post exercitationi ab Iasone Medeę marito tutum etiam, & percommodum esse cum vndique custodiatur decurione, tergiductore, custodibus lateris apertum iam est. Constat haec turma ex equitibus sagittariis, more Armeniorum, & Parthorum. Opponitur ei acies pedestris, quae Epicampius emprosthia dicitur, i. inflexa Antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partem

priorem in sinum se circumagit. flexumq; imitatur. Fraudem hæc in sagittarios equites ita emolitur, vt vel egressos, & cominus dimicantes suo complectatur sinu, & circumueniat, vel cornibus suis perturbet illorum robur, & frangat, atque ita medio milite alacriore possit euincere. Cum etiam genus habetur phalangis, quæ Epicampius opisthia dicitur, è contrario quàm superior informata. Cum enim illa ante se flectat, hæc sua cornua in partem ducens posteriorem, ita'que vt illa antica, sic hæc postica nominetur. Vtilis ea quoque ad fraudem est, quippe quæ parte media patens paucos, qui præcedant ostendat, multos autem, qui post subsequantur, habeat, vt si conflictum tolerarint, superarintq; satis sit, sin minus facilè ad vtranque suorum partem recurrere, iungiq; maiori ordini valeant. Quæ autem contra id genus opponitur, incurua ob id appellata est, quoniam in portionem flectitur orbis. Studet hic suas copias paruas esse ostendere frontis incuruæ ratione. Quippe cum omnia, quæ in orbem, globumve formantur, parua suo quidem ambitu esse videantur. quanquam si explicentur in duplum se porrigunt, quod liquidum in columnis est, quæ cum in orbem se colligant, vndecunque aspiciantur, dimidium sui tantum patere patiuntur, reliquum penitus occultant. Est autem optimum instruendi artificium, vt plus inferas aduersariis copiarum, quàm primo aspectu ostendas.
Equestri phalanx quadrata, si forma, seu figura quadra instruitur, tamen non numero quoque aptatur quadro. Haud enim in quadratis numerum certo describimus. Sed licet etiam duplicem ad altitudinem reddere longitudinem, videlicet pro vsu Imperatoris. Persæ potissimum forma hac vsi sunt, & Siculi, & græcorum complures, cum & facilem esse instructum animaduerterent, & vsum commodiorem. Opponitur ei phalanx pedestris, quod rostrum vocamus, ita instructa, vt latera omnia armatis composita habeat. Translata hæc forma ab equestribus rostris est. Verum in ordine equestri vnus in monte primore satis sit. At in pedestri non vnus occursioni hostium sufficit, sed tres pugnent necesse est. Sic Epaminondas Thebanus Imperator cum apud Leuctra aduersus Lacedæmonios decertaret, constipatis in rostrum copiis ingentem exercitum profligauit. Effici genus instruendi hoc solet, quotiens duplaris antistomus, hoc est anceps, illa sua cornua priora coniungit. posteriora seiungit ad formam literæ. V. deorsum inuersæ. A.

Genus, quod plæsium parte altera longius appellamus, multiplici longitudine, quàm altitudinem constare, & omni ex latere armatis componi sagittariis, ac funditoribus constitutis in medio solitum est. Qui contra eiusmodi formam præliantur. Genus pha-

langis, quam implexam vocamus, obijciunt, vt suæ formæ inæqua-litate prouocent plæsium aduersum impetum facere in eos, qui pro-minent, atque ita resoluere densam plæsii instructionem. Et quidem decuriones implexæ phalangis duces aduersos obseruant, vt si den-sa acie illi agant, ipsi quoque densa excipiant. Sin illi resoluantur, ipsi etiam diuisi occurrant. Phalangis circumuentio est, cum cornu vtrunque superat aduersarios, hoc est excedit, & quasi complectitur. Alterius cornu circumuentio est, cum altero cornu hostem supera-mus. Vnde fit, vt qui sua phalange superat, idem etiam cornu superet aduersarium, qui autem cornu superat, non præterea idem phalange superet. Fieri enim potest, vt etiam paucioribus copijs ho-stem superes tuo cornu, & complectaris. Extenuatio est, cum alti-tudo phalangis contrahitur, vt ex xvi. quibus constat hominibus redigatur in pauciores. Impedimenta haberi in primis necessarium est, & ducem ijs constituere probum conuenit. Modis quinque pos-sunt duci impedimenta. Aut enim præcedent copias omnes, aut se-quentur, aut in alterutro latere constituentur, aut in medio copia-rum claudentur. Ponentur ante phalangem, si hostilem agrum ingre-dieris. Post phalangem, si latera metuis. Intra phalangem, si planum agmen placuerit ducere. Postremò præcepta repetamus, colliga-musq; omnia acierum instruendarum, si prius admonuerimus bre-uiter, quicquid præcipi vsus exigat, id & breue esse, & omni ambi-guitate carere oportere. Non enim solùm celeritate est opus, verum & claritate vocabuli, ne alij hoc, alij illud, & plerunque contrarium faciant. Verbi gratia, si dixeris, declina, verbo hoc audito, pos-sunt alij declinare in hastam, alij in scutum, quæ res non parum in-ferret perturbationis. Cum itaque generis, ac totius loco habeatur vocabulum illud, declina adiungere debemus ad hastam, aut ad scutum, prout res exigit, & quidam ante, vt pars toti anteponatur hoc modo. Ad hastam declina; ita enim omnes idem sine errore fa-cient. Item immuta, aut euolue generis præfert communitatem. Quam ob rem partem, siue speciem præponemus, vt in hastam immu-tare. Sic itaque præcipiemus, laconicam euolue, macedonicam euol-ue, choreum euolue. Nam si euolue laconicam dixeris, aut euolue Macedonicam, eueniet, vt diuersæ euoluendi agantur species. Hac igitur ratione cauendum est, ne quid ambiguè, ne quid obscurè, in-certeq; præcipiatur, & vt species suis anteponatur generibus seruan-dum omninò est. Iuuat porrò ad eam rem plurimum silentium mi-litum. Quo circa silendum in primis, attendendumq; imperabis, quod Homerus quoque poeta præclarè illis carminibus notat,

Sic argiua phalanx in prælia densa moueri
Assidue, pariterqꝫ suos dux quisque regebat.
Imperitans, alij mox festinare silentes.
Dixeris haud tanta gentes sub pectore vocem
Condere, conspecti metuentes principis ora.

Barbarorum contra tumultum, & turbam pecori ita comparat.

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oues, balatibus illæ
Perculsæ carę sobolis voce omnia replent.
Sic Troum audiri per campos vndiqꝫ clamor.

Et alibi eadem de re ita refert.

Tum phryges ingenti strepitu, & clamore feruntur.
More gruum passis liquido super aëre pennis.
Quæ postquam gelidas hyemes, himbremqꝫ niualem
Fugere, oceani repetunt clangoribus vndas.
Ast animos taciti spirantes ire pelasgi,
Alter in auxilium alterius properare parati.

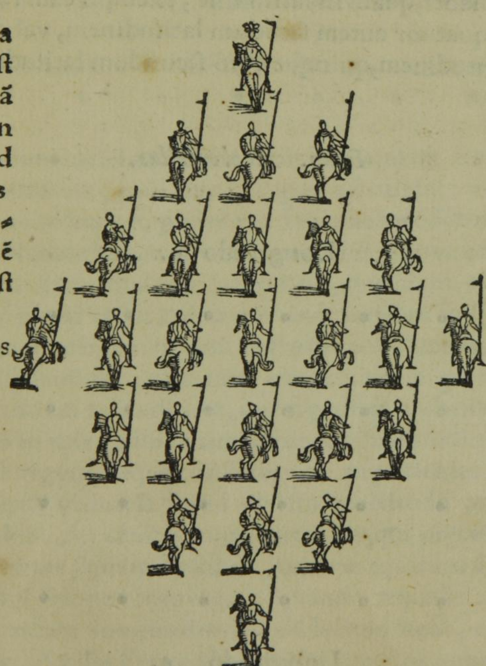
Age ad arma, assiste ad arma, impedimenta à phalange secedant. Miles attendat præceptis, suscipe, recipe, dista, erige spiculum, versa, iuga, respice præcedentem, suam decuriam dirigat tergiductor. Constituta interualla conserua, ad hastam declina. collige, ita consiste, in arrectum redde, ad scutum declina, collige, consiste. Ad hastam immutare, collige. Ita consiste. Altitudinem duplica, restitue, laconicam euolue, restitue: Macedonicam euolue. Restitue, choreum euolue. Restitue ad hastam, conuerte. Restitue ad hastam, nflecte. Restitue. Hæc de aciebus instruendis habui, quæ breuiter ad te scriberem Imperator tibi victoriam, hostibus profligationē allatura.

FINIS.

Iaculator autem, & Sagittarius, & omnes, qui eminus telis pugnant, apti sunt ad ineundum prœlium, ad hostes prouocandos, ad armatos ipsos pedites feriendos, ad vulnerandos, ad cedendos quoque eminus hostes, ad eorum ordines perturbandos, ad equites repellendos, ad detrudendos loco eos, qui iaculari prius cępissent, ad loca suspecta exploranda, ad insidias parandas. Atque, vt summatim dicam, leuibus certaminus hostes irritando, & in ipsa acie pugnando, magnam vtilitatem in bello afferunt. Equitum autem ordines quadratos, vel ab altera parte longiores, vel in Rhombi, vel in Cunei formam, qui ante nos scripsere dixerunt esse instruendos. Nullus verò, vt summatim dicam, apertè declarauit, quid sentiret. Quare nos etiam ipsa descriptione figuras explicabimus, vt oculis quiuis omnia possit intueri. Ordinibus igitur equitum in formam Rhombi videntur primũ esse vsi Thessali, qui equitatu plurimum valebant, Iasonemq; dicunt primûm ipsi talem aciei equestris figuram monstrasse, tanquâm aptissimam ad omnem vsum, cum equites in ea constituti sese in omnem partem facilè vertere possint.

Pręfectus turmę

Hæc forma aciei apta est ad inter secã dam phalan gem, & ad propellẽdos hostes. facileq; in omnẽ partẽ potest conuerti.

Lateris custos — Lateris custos

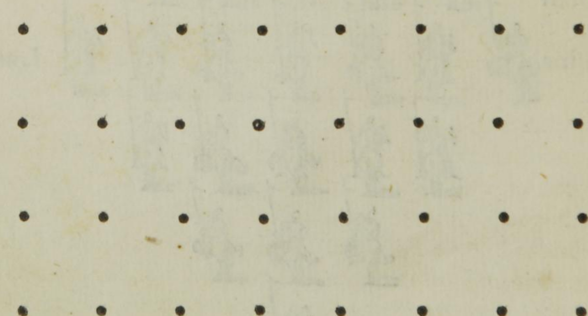
Tergiductor

Rarò autem huiuſmodi acies à tergo, & à Lateribus perrumpi poteſt impetu hoſtium, nam fortiſsimi equites ad latera Rhombi locantur. Ad angulos autem ipſi duces, ad anteriorem quidem angulum Turmæ præfectus, ad poſteriorem Tergiductor, ad latera autem tùm dextrum, tùm ſiniſtrum ij, quos Cuſtodes laterum vocari diximus; acie autem equitum in formam Cunei videntur vſi Scythę, & Thraces. Aliquãdo etiam Macedones vſi fuerunt, cum Philippus Rex hoc illis primùm monſtraſſet, putarunt enim huiuſmodi aciem magis potentem, & efficacem eſſe, quàm quadratæ, quòd circùm vndique duces collocati ſunt, & frons anguſta tranſuectionem equitum faciliorem reddit per quoduis ſpatium. itidem verſionem ipſam, & reuolutionem, nam circumductiones non habet admodum difficiles, ſicuti in quadrata acie ſunt. Quadrata quidem equitum acie Perſæ, Siculi, ac maxima pars Græcorũ vſi fuerunt, quid ſibi in animum induxiſſent illorum inſtructionem eſſe faciliorem, & tranſuectionem, atque vſum multò potiorem. nam ipſorum Iugatio, & ordinatio magis eſt in promptu. & hęc ſola acies videtur à fronte multos habere, qui ſimul in hoſtes irruãt maiore quadam vi. Optima autem ex his illa cenſetur eſſe, quæ duabus partibus plures in longitudine habet, quâm in latitudine, exempli cauſa. octo ſecundũ longitudinem, quatuor autem ſecũdum latitudinem, vel decem quidem ſecundum longitudinem, quinque verò ſecundum latitudinem.

Fran. Robortellus.

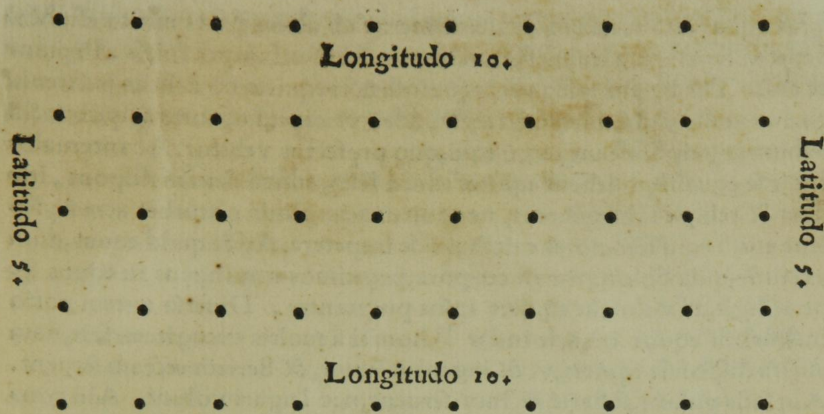
Longitudo 8.

Latitudo 4.

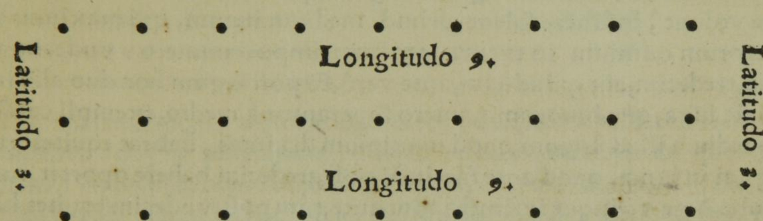

Latitudo 4.

Longitudo 8.

Fran. Robortellus.

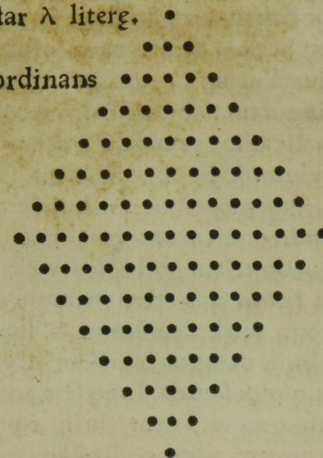

Hoc genus omne aciei equeſtris eſt ab altera parte longius, figuram verò habet quadratam, equi enim à capite ad caudam vſque longitudo ſi cum latitudine cõferatur, plures per Iuga habere debet, quàm per ordines rectos. Nonnulli autem tribus partibus plures collocandos putarunt in longitudine, quâm in latitudine, quoniam ea ratione figura fit quadrata. Videtur enim tribus omninò partibus longior eſſe equus, quàm latior, quam ob rem nouem in fronte collocantes, tres ſecundum latitudinem diſponebant, nam non eundem vſum prębet ordo equitum rectus ſecundum latitudinem, quem pedites prębent alter poſt alterum collocati in acie, nihil enim adiuuant firmitudinem impresſionis, neque enim vrgent, neque conſtringunt pręcedentes, ſicuti in acie pedeſtri fit, in qua yniuerſa ſimul aſtricta multitudo conficit grauius quoddam pondus. At equites impellentes eos, qui pręcedunt, maiorem cladem ſuis inferunt, quàm hoſtibus, ordines equitum ſuorum perturbantes. Quare ſemper contingit, quando æqualis numerus equitum fuerit ſecundum longitudinem, & latitudinem, eum numerum quadratum eſſe. At illa figura altera parte longior appellatur, quę latitudinem maiorem habet longitudine. Quandocumque verò turmę

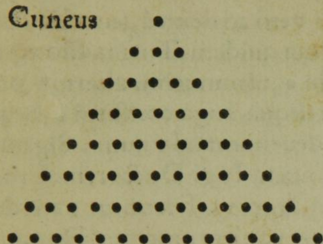
figura quadrata fuerit, equitum numerus ab altera parte maior est. Videtur autem figura instar Rhombi necessariò assumpta fuisse. Prǫeunte enim Turmę præfecto vtrinque instructi equites nõ debent pariter iugari cum illo, sed subsequi â tergo, adeo vt capita equorum, quibus illi vehuntur, respondeant tergo equi, quo pręfectus vehitur. Ac interuallis inter se ęqualibus debent equites tùm â leua, tùm â dextra disponi, itidem & reliqui subsequentes, ne continuatio nimia obturbet aciem, solent enim equi ferociores calcibus sese impetere. Adde quòd equus, dum vertitur, quia oblongior est corpore, proximos impingens in equos sępe affligit, ac vulnerat equites ipsos pugnantes. Diuersa autem ratio instruendi equos in acie instar Rhombi â multis excogitata fuit, nam alij ita disponũt equites, vt & iugentur simul, & Seriem rectam seruent. Alij satis putant, si Seriẽ rectam seruent, nec Iugari volunt. Alij contra Iugari quidem iubent, nullam Seriem rectam requirentes. Quęlibet autem acies ita instruitur. Qui & iugare equites, & Seriem rectam seruare volunt, instruere solent primò medium iugum, qui maximus est cęterorum omnium in turma, equitum impari numero. vndecim vt puta, tredecim, aut quindecim, ante verò, & post iugum hoc duo alia instituũt iuga, quę binorum numero superantur á medio, exempli causa. Si medium illud Iugum, quod maximum diximus, habeat equites xv. Iugum vtrunq;, quod ante fuerit, & post, tredecim habere oportet. rursus alia iuga vtrinque instructa tùm ante, tùm post, vndecim equites habebunt, & sic deinceps reliqua institui debent Iuga, vt desinant in minorem imparem numerum, donec deueniatur ad vnum. Tota autem turma continebit equites cxiij. Dimidiatum Rhombum Cuneum vocamus, qui formam habet triquetram. quare & huius aciei ratio satis intelligi potest ex ijs, quę dicta sunt. Alij verò Rhombum ita instruere soliti sunt, vt equites ea figura instructi, neq; iugati inter se stent, neque Seriem rectâ seruent, putantes Conuersiones, & transuectiones equitum facilius fieri, quòd neque â leua, neque â sinistra, neque â tergo vllum impedimentum sit. Initium verò instruendi faciunt â Turmę pręfecto, post hunc collocant in acie equitem, qui dexter assistit post Turmę pręfectum, deinde alterum, qui à leua stat, vt, sicuti diximus, equorum ora afflent terga prędecentium; Ac primus ordo impari numero sit, vt puta vndecim. ac medio loco consistat Turmę prefectus, quiui autẽ vtrinq; latus ipsius claudant, adeò vt hoc iugum conficiat duo latera Rhombi. Ac post Turmę præfectum collocari debet Iugi ductor, deinde vtrinque reliqui. Singulis autem Iugis, quę adduntur, bini semper demuntur, adeo vt ab vtroque latere Iugiductoris quaterni collocentur, & totius ordinis equites numero sint ix. Et hoc sanè Iugum eiusmodi est, vt arctiora latera sua habeat innixa veluti fundamento inferioris

Iugi. At tertium Iugum ſeptem habet equites eodem modo diſpoſitos. & ſic deinceps reliqua, donec ad vnum deueniatur. Hęc autem turma conſtat equitibus xxxvi. Hoc genere vſus eſt Polybius, numero tamen maiore adhibito, equitũ ſcilicet lxiiij. inſtar λ literę.

hęc Turma & iugans eſt, & ordinans

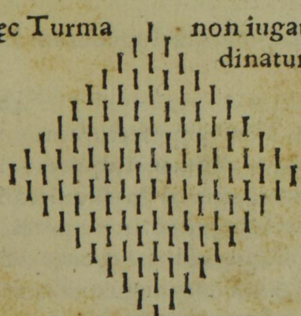

Cuneus

Aliæ autem ſunt, quę non ex iugatis conſtant, ſed ex rectam ſeriem ſeruantibus, quę ſic inſtruuntur. Seriem rectam conficiunt ex quotquot libuerit equitibus, quorũ dux eſt Præfectus Turmę. vltimus autem Tergiductor ab vtroq; latere, hoc eſt ſiniſtrorſum, ac dextrorſum duas alias ſeries rectas inſtruens, quę numero ſunt minore. atq; è regione interualli, quod relinquitur in prima ſerie recta inter duos equites inſtructos, & alterum poſt alterum collocatos, debent equites illarum ſerierum collocari. adeò vt ſi in prima ſerie fuerint equites x. in aliis duabus vtrinq; equites ſint ix. Rurſus in aliis duabus vtrinque conſtitutis equites ſint viij. & ſic deinceps, donec deueniatur ad vnum equitẽ. Omnes verò illę Series equites ſubſequẽtes ſeipſos & alterũ poſt alterũ collocatos debent habere, vt interualla è regione poſita inter equites alterius Seriei occludãt. ſic. n. fiet, vt equites inter ſe rectam Seriem ſeruent, nec tamen iugentur.

hęc Turma non iugatur, ſed ordinatur tantùm.

hęc Turma iugatur, ſed non ordinatur.

Hoc verò magnas affert commoditates ad giros, seu declinationes, quę in vtrunque latus fiunt, & altera quidem declinatio, quę in dextram fit, dicitur Hastam versus fieri. Altera verò, quę in leuam partem fit, dicitur habenas versus fieri. Si autem Turma ex Iugatis, non autē ex rectam Seriem seruantibus constet, instrui debebit sic. Primùm medium totius Turmę Iugum, qui maximus est, ex impari cōstituemus numero. Alia autem duo Iuga ab vtroque latere illius è regione interiecti interualli adiungemus. Sicuti in Iugatis paulò ante ostendimus esse faciendum. & sic constituemus Turmam ex Iugatis, nō autem ex rectam Seriem seruantibus. Instrui verò solent equitū Turmę, sicuti Velites, aliquando quidem ante phalangē, aliquando verò ad dextrā, seu ad leuam, aliquādo etiam post ipsos Velites. Et prima quidem Turma esto equitum lxiiij. eius verò primum Iugum esto equitum xiiij. alterum post hoc xiij. mox alterum xi. & sic deinceps reliqua Iuga constitui debent, quę binis demptis breuiora subinde facta deueniant ad vnum. Signum feret, qui in secūdo Iugo stat sinistrorsum iuxta Iugi Ductorem. Erunt autem omnes Turmę lxiiij. equites ipsi iiij.M.xcvi. Dicuntur verò duę Turmę vno nomine Epilarchia, quę cōtinet equites cxxviij. Duę autē Epilarchię conficiunt Tarentinarchiā, quę continet equites cclvi. Duę Tarentinarchię vno nomine appellantur Hipparchia, quę constat equitibus.D.xij. At duę Hipparchię constituunt vnum Telos, quod habet equites bis mille, & .xlviij. Duo verò Tele dicuntur Epitagma, quod constat equitibus iiij.M.xcvi.

Fran. Robortellus.

Numerus, & nomina singularum turmarum ipsorum equitum.

Prima Turma continet equites	64
Primum Iugum continet equites	14
Secundum Iugum continet equites	13
Tertium Iugum continet equites	11
Quartum Iugum continet equites, & sic deinceps demendo binos	9

Signifer in Turma collocatur in secundo Iugo iuxta Iugi ducem leua.

Omnes equitum Turmę erunt.	64
Equites autem	4096

Vna Turma conficit vnam Ilarchiam, seu Turmę prefecturam.

Duę Turmę conficiunt vnam Epilarchiam, quę continet equites	128
Duę Epilarchię conficiūt vnā Tarentinarchiā, quę cōtinet equites	256
Duę Tarentinarchię conficiūt vnā Hipparchiā, quę cōtinet equites	512
Duę Hipparchię cōficiūt vnā Ephipparchiā, quę cōtinet equites	1024
Duę Ephipparchię conficiunt vnū Telos, quod continet equites	2048
Duo Tele conficiunt vnum Epitagma, quod continet equites	4096

Antiquorum igitur circa instruendas equitum Turmas variam expli cauimus consuetudinē. ac declarauimus, quali figuratione ipsas institue- rēt, & cur modo hac, modo illa vsi fuerint. Oportet autem in rebus, quę multum inter se distant, tradendis magnam adhibere diligentiā. Atque ille, qui hanc disciplinam perceperit, vtile fuerit, si in quotidianis exerci tationibus sępe periculum faciens nunc huius, nunc illius formę, sic diiu dicare discat, quę aptior, & facilior esse possit, vt si necessitas postulet, ea vtatur: ridiculum enim planè foret, si homines in rebus minimè necessa- riis omne suum studium, & operā ponant, vt & dubitando, & perqui- rendo omnia inueniāt; bellicam verò hanc artem non prius discere ve- lint, quâm cum hostibus illis sit decertandum. Licet autem priores Tur marum figuras tùm maiores, tùm minores pro arbitratu effingere.

De Curruum autem instruendorum ratione, & Elephantorum quāuis rarò obseruarim veteres Curribus esse vsos in pręliis, tamen nequid ad absolutam descriptionē desit, appellationes saltem apponemus, quibus antiqui vsi fuerunt. Nam in Curuli arte duo Currus simul stantes in acie vocarunt Zygarchiam. Ac duę quidem Zygarchię conficiebant vnam Syzygiam. Duę autem Syzygię vnam Episyzygiam. Rursus duę Episyzygię constituebant vnam Harmatarchiam. Duę Harma- tarchię vnum Cornu. Duo Cornua vnam Phalangem. Licet autē plu- res Curruum Phalanges constituere, si necessitas postularit, & easdem eodem modo distribuere oportebit, & singulas partes iisdem nominibus appellare; Curribus verò alii leuibus vsi sunt, alii Falcatis.

Fran. Robortellus.

Nomina ordinum in Curribus.

Duo Currus conficiunt vnam Zygarchiam.
Duę Zygarchiæ conficiunt vnam Syzygiam.
Duę Syzygiæ conficiunt vnam Episyzygiam.
Duæ Episyzygiæ conficiunt vnam Harmatarchiam.
Duæ Harmatarchiæ conficiunt vnum Cornu.
Duo Cornua conficiunt vnam Phalangem.
Curruum alii sunt leues, alii sunt falcati. Liuius lib. vii. de bello Mace. & Asiatico falcatas quadrigas describit in exercitu Antiochi Regis.

In Eelephantis autem is, qui vnius Elephanti ductor est Zoarchus vocatur. Duorum verò Therarchus, & ipsorū constitutio Therarchia vocatur. At quatuor Elephantorum dux appellatur Epitherarchus, eo- rumq; acies Epitherarchia. Octo verò Ilarcha, & ipsa constitutio Ilar- chia. Sexdecim ductor Elephantorum dicitur Elephantarcha, & con- stitutio ipsa Elephantarchia. Triginta duorum autem Cornu præfe- ctus, seu Ceratarcha, & constitutio huiusmodi Cornu dicitur, seu Cera- tarchia. lxiiii. Phalangem vocamus, & eius ducem, Phalangarcham.

Nomina ducum ipsorum Elephantum.

Dux vnius Elephantis vocatur	Zoarchus.
Dux duorum	Therarchus.
Dux quatuor	Epitherarchus.
Dux octo	Ilarcha.
Dux sexdecim	Elephantarcha.
Dux trigintaduorum.	Ceratarcha.
Dux sexagintaquatuor	Phalangarcha.

Nomina turmarum Elephantum.

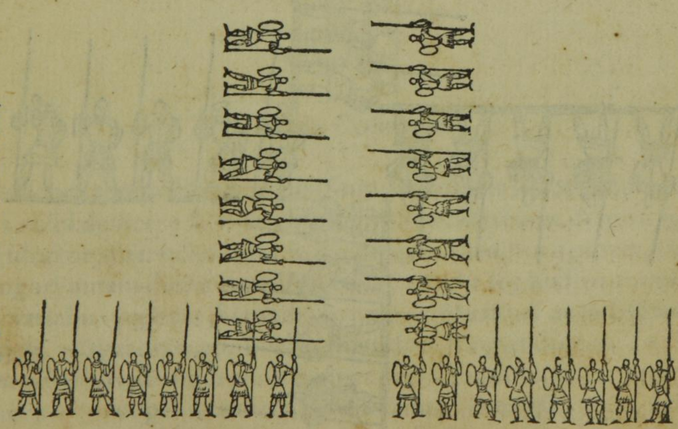
Turma quatuor vocatur	Therarchia.
Turma duorum	Epitherarchia.
Turma octo	Ilarchia.
Turma sexdecim.	Elephantarchia.
Turma triginta duorum	Ceratarchia.
Turma sexaginta quatuor.	Phalanx.

De Nominibus motionum militarium.

Omnes igitur partes absoluti exercitus, & nomina ipsarum partium hoc sese modo habent. quę cum satis à nobis fuerint exposita, deinceps appellationes quędam motionum militarium sunt explicandę, magna enim ex hac re capi poterit vtilitas. Si quando enim Imperator mandauerit aliquid agendum, & milites fuerint assueti huiusmodi appellationibus intelligendis, & motionibus variarum figurarum cognoscendis, facilè imperata facient. Et harum quidem motionum prima appellatur Declinatio. & hęc duplex est, nam alia in clypeum, alia in hastam vocatur. Est & alia motio, quę Mutatio dicitur. itidē & alia, quę Conuersio. Post hanc Reuolutio sequitur, & Circūflexio. Sunt etiā hęc vsitata vocabula. Ordinare. In Rectū restituere. Euoluere. & Duplicare. Dicitur pręterea inductio. Dextra Deductio, & Sinistra Deductio, trāsuersa phalanx. Recta phalanx. Obliqua phalanx. Pręterea Insertio. Pręstructio. Interstructio. Substructio. Poststructio Adstructio. Singulas verò has appellationes explicabimus breuiter. Declinatio igitur est viritim in acie motio facta. cum se pedites grauis armaturę verterint aut hastam, versus hoc est ad dextram. vel clypeum versus, hoc est ad leuam, quod vtile est, & accommodatum ad euitandas repentinas incursiones ingruentium hostium ex tranuerso, vel vt circumueniant nostram aciem, vel sese in itinere obijciant, vel alijs de causis. quę quidē, cum geritur res, melius animaduerti possunt. At duę Declinationes in eandem partem, quoniam per eas à tergo in faciem pedites grauis armaturę se se mutant, Mutationis vno nomine vocantur. Est autem etiam

hæc

hęc duplex,aut hastā versus,aut clypeū versus,hūc in modū. prius enim
est peditis primus status,mox prima declinatio hastā versus.hanc sequi-
tur secūda declinatio,quę iā mutatio dicitur.& Mutatio hęc est viritim à
tergo in ante versio facta,quę autē in vno viritim facta versio,Mutatio
appellatur,eadē, si in tota acie simul fiat,appellabitur Circūflexio. Du
plex est autē differētia Mutationū. nā altera dicitur ab hostibus,altera
in hostes. Definitur verò mutatio sic. Mutatio est versio frōtis in tergū.
vel è contrario tergi in frontē. Et quidē ea,quę ab hostibus dicitur Mu-
tatio,duplicē requirit Declinationē hastā versus. Quę aūt in hostes Mu
tatio vocatur,duplicē requirit Declinationē Clypeū versus. Conuersio
est,cū cōdēsata fuerit acies,neq; potest viritim aut Declinatio, aut Mu-
tatio fieri propter nimiā densitatē,& ideò tota acies sese simul vertit,si-
cuti nauis solet. aut aliud quoduis corpus cōpactū quidē ex multis parti
bus,nec dissolutis quidē,ipsis,sed remanēte Cōpage,& ordine partiū in-
ter se iūctarū. Et sanè,cū se vertit miles hastā versus; iubemus Serieiducto
rē,qui dextrę extremitatis locū tenet,immobilē stare,tanquàm valuę ali
cuius cardinē. reliquā verò omnē aciē,instar valuę circūagētis se circa car
dinē,circa Serieiductorē Cōuersionē agere. Eodē autē modo Conuersio
fit ēt Clypeū versus. Est autē Cōuersio,cū condensantes aciē,inter Asti
tē,& Substitē,totā ipsam aciem,tanquā si solidū esset aliquod viri vnius
corpus,vel hastā versus,vel clypeū versus Declinare iubemus,non secus
ac circa centrū,ita circa ipsum Serieiductorē tota acie sese circūagēte,ac
mutāte locū à tergo,& frōtē dextrorsum cōuertēte, Singulis Astitibus.
& Substitibus permanētibus,quod qua ratione fiat reipsa mōstrabimus.

Aciei Declinatio hastam ver-
sus, quę Conuersio dicitur.

Aciei Declinatio Clypeum ver-
sus quę dicitur Conuersio.

Primus acieistatus

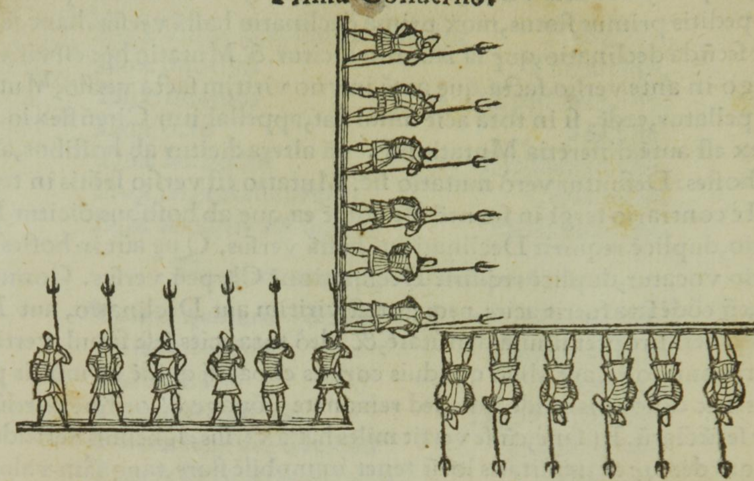
Primus aciei status.

Reuolutio est restitutio conuersionis in eū locū,quem ante obtinebat
acies condensata,antequā Conuersio illa fieret. Circūflexio autē est post
Duas Conuersiones aciei motio,adeò vt locū,qui à tergo erat,occupet.

Prima Conuersio.

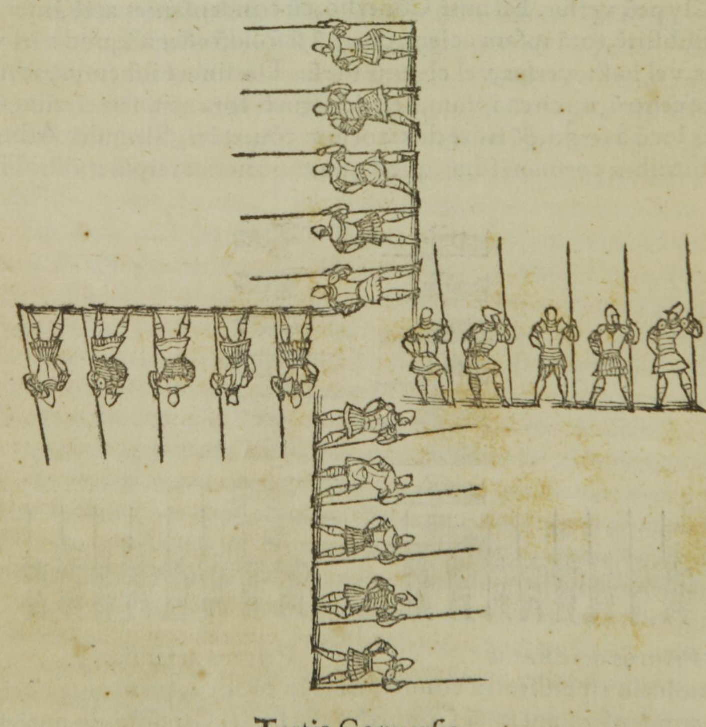
Primus aciei status.

Secunda Conuersio.

Circumflexio.

Prima Conuersio Clypeum versus.

Secunda Conuersio.

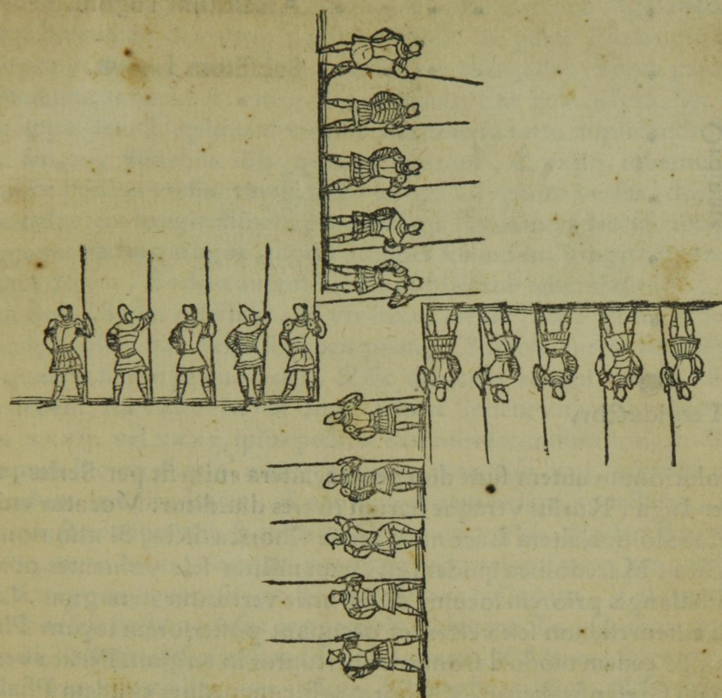
Primus aciei status.

Tertia Conuersio.

Reflexio autem est aciei motio, quę ex tribus conuersionibus constat, adeò vt si fuerit facta hastam versus, fronte vergant ad leuam. Si autem Clypeum versus fiat, fronte vergant ad dextram.

Prima Conuersio hastam versus.

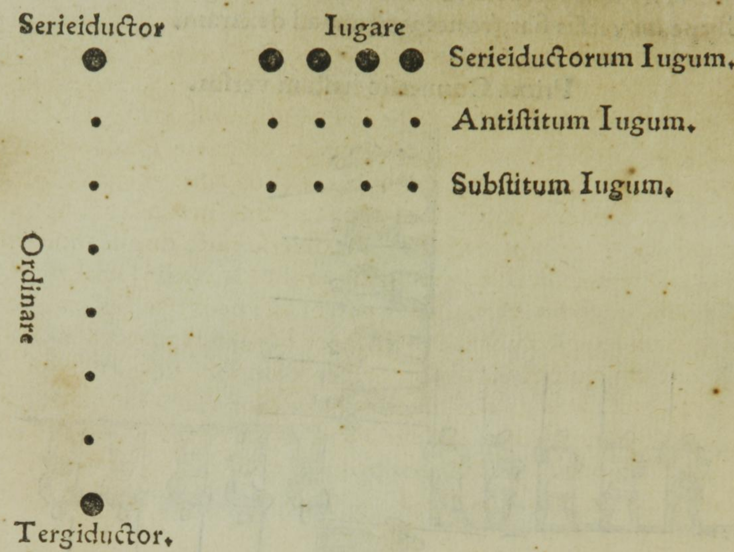
Prima aciei status.

Secunda Conuersio.

Tertia Conuersio.

Ordinare autem dicimur, cum singulos milites ita collocamus in Serie, vt rectà deinceps à tergo consistant Serieiductores. & post ipsos stet Tergiductor, interiectis inter singulos, quàm magna oportet, interuallis. Iugari autem dicimus milites, cum secundũ lõgitudinem, qui in singulis Seriebus pręeunt, Serieiductores protẽduntur. ac Substites eodem modo, & reliqui deinceps omnes secundum longitudinem. In Rectum autem restituere, dicimus, cum pedites rursus frontem in eam partẽ conuertunt, in quam prius conuersam tenebant. exempli causa. instructus in hostes miles si iussus fuerit declinare hastam versus; mox sese in rectum restituere, necessariò consequetur, vt se in hostes conuertat.

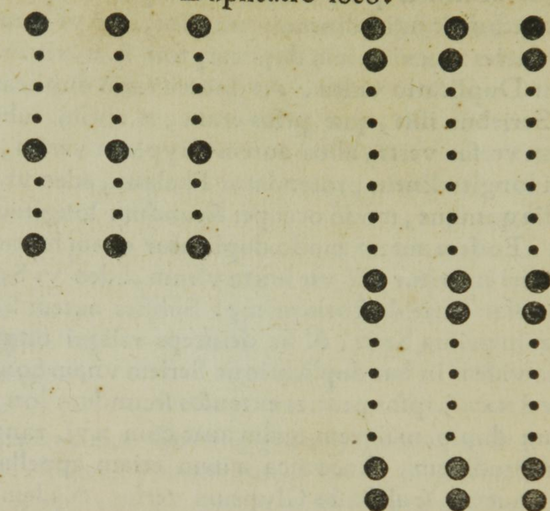

Euolutionum autem sunt duo genera, altera enim fit per Series, altera per Iuga. Rursus vtraque harum in tres diuiditur. Vocatur enim vna Macedonica, altera Laconica, tertia Chorica dicta, & alio nomine Persica. Macedonica quidem est, cum milites sese voluentes occupant Phalangis priorem locum, & à fronte vertuntur in tergum. Laconica autem est, cum sese vertentes occupant posteriorem locum Phalangis. & eodem modo à fronte conuertuntur in tergum. Persica verò, quę etiam Cretensis dicitur, & Chorica, est, cum pedites eundem Phalangis locum, quem ante, occupant, sed alter se in alterius locum transfert, & locum Tergiductoris occupat Serieiductor, & terga vertunt in eam partem, in quam prius fronte vergebant; Euolutiones per Iuga fiunt, cum ad Secturas voluerit aliquis Cornua constituere, & Secturas ad Cornua, atque hoc fit, vt medię partes Phalangis firmiores fiant, eodem modo Dextrum Leuo communiatur, & Leuum Dextro. At si hostes propè sint, vtilius est cauere, ne Euolutiones fiant per partes magnas, hoc est tota aliqua acies commutetur. Iam verò qua ratione, quoue ordine Euolutiones fieri debeant, demonstrabimus. Macedonica Euolutio dicitur, cum Serieiductor locum mutarit, reliqui verò omnes deinceps sequuntur vnâ cum Tergiductore vertentes sese Clypeum versus, ad eundemq; locum, quem prius occupabat Phalanx, reuersi consistunt ordinem seruantes rectum post Serieiductorem. Quare & hu-

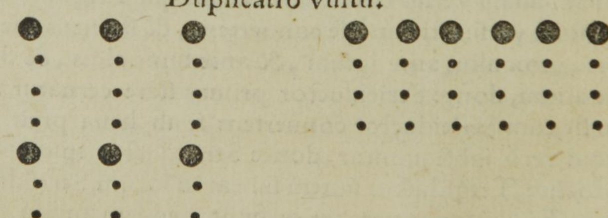
iusmodi Euolutio similis fugæ videtur hostibus, qui à tergo imminent. Laconica Euolutio hunc in modum fit. Tergiductor primus locum mutat, mox alij locum mutantes, vnà cum ipso Serieiductore se transferunt in posteriorem locum, quem prius tenebat Phalanx. Quare Euolutio hęc speciem habet militum insectantium hostes. Sciendum verò duplicari Phalangem duobus modis, aut vultu, aut loco. Quando igitur ex latitudine dementes pedites dimidia ex parte Phalangis ipsos collocamus secundum longitudinem iuxta alios, adeò vt cum prius dinumerarentur Series M. xxiiij. iam duplicatę sint ij. M. xlviij. hęc quidem appellatur Duplicatio vultu. At diuersa ratio duplicandi est, loco. seruatis Seriebus illis, quæ prius erant, M. xxiiij. iubemus igitur alios hastam versus verti, alios autem Clypeum versus, donec in conuenientem longitudinem protendatur Phalanx, adeo vt cum prius occuparet stadia quinque, modò occupet secundum longitudinem duplicata decem. Eodem autem modo duplicatur etiam latitudo. Vel enim Series Seriei inseritur, & vir iuxta virum, adeo' vt Serieiductor secundę substes fiat Serieiductoris primę. Substes autem secundę Seriei quartus fiat in prima Serie. & sic deinceps reliqui omnes collocari debent, ita videas in hac duplicatione Seriem vnam continere pedites xxxij. vel xxxij. ipsos pedites extensos secundum longitudinem occupare locum duplo' maiorem, quàm ante, cum xvi. tantùm erant secundum longitudinem. Laconica autem etiam appellatur, cum Serieiductor conuertit se ab hasta Clypeum versus, & idem à tota Serie fit, atque locum occupat parem priori. reliqui vero' omnes deinceps à tergo sequentes sese post ipsum in acie collocant. Vel cum Tergiductor sese hastam versus conuerterit. & his qui Tergiductori proximus est, hastam versus itidem sese conuertens, & statuens sese ante Tergiductores, mox alius ante ipsum, & ante hunc alius, & sic deinceps alius ante alium, donec Serieiductor primus stare cernatur. Chorica Euolutio fit, cum Serieiductor conuertens se ab hasta pręit totam Seriem, reliqui vero' subsequuntur, donec Serieiductor ipse teneat Tergiductoris locum, Tergiductor autem subeat in locum Serieiductoris. Et hæ quidem Euolutiones per Series fiunt, eodem modo fieri videas etiam eas, quę per Iuga solent euolui, si totam aliquam aciem voluerit aliquis euoluere: nam aut eodem loco stantes milites sese in aliam partem conuertunt, vel se transferunt in locum aciei dextrum, aut sinistrũ, nihil enim differet hoc genus euoluẽdi ab alijs, de quibus dictũ est.

Duplicatio { vultu. / loco.

Duplicatio loco.

Duplicatio vultu.

Fran. Robortellus.

Euolutio {
- per Series { Macedonica / Laconica / Chorica
- per Iuga. { Persica / Cretensis
}

Duplicationum autem duo ſunt genera, aut per Iuga, aut ſecundum latitudinem. Horum vtrunq; genus fit aut numero, aut loco. Numero enim duplicatur Longitudo, ſi ex M.xxiiij. Seriebus fecerimus Series bis M.xlviij. Vel in eodem loco tantundem ſeruantes ſpatij, quantum prius erat, ſecundum eandem longitudinem, inſerentes in interualla, quę ſunt inter Aſtites totius aciei, Subſtites demptos ex latitudine. hoc verò fit, cũ aciẽ ſecundũ longitudinẽ, eam tamen nihilò plus dilatantes, condenſare voluerimus. *Fran. Robortellus.*

Duplicatio { Secundum longitudinem, per Iuga.
Secundum Latitudinem.

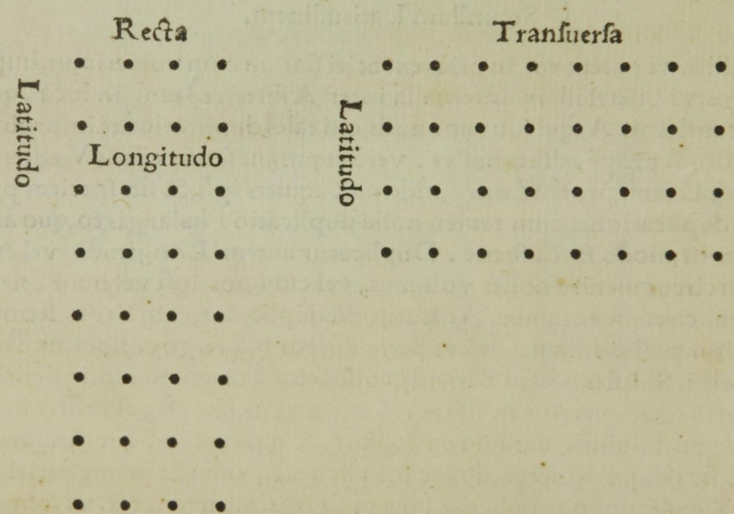
Reſtituere autem eos in priorem aciei ſtatum cum voluerimus, imperabimus, vt inſerti illi in interualla inter Aſtites redeant in loca, quæ prius tenebant. Atqui ſunt nonnulli, qui tales duplicationes improbãt, pręſertim ſi propè adſint hoſtes. verùm putant ſatius eſſe, ſi Velites ad vtrunq; Cornu protendantur, itidem & equites ipſi, & ſic ſpeciem prębeant duplicationis, cum tamen nulla duplicatio Phalangis eo, quo ante dictum eſt, modo facta fuerit. Duplicatur autem Longitudo vel cum Cornu circumuenire hoſtes volumus, vel cum nos ipſi veremur, ne ab hoſtibus circumueniamur. At Latitudo duplicatur, cum Series ſecunda inſtruitur poſt primam, adeò vt Serieiductor ij. â tergo collocetur Seriei ductoris i. Subſtes autem Seriei. ij. collocetur â tergo Subſtitis Seriei. i. & quartus dinumeretur in Serie. Tertius verò, hoc eſt, Antiſtes Seriei ſecundę poſt Subſtitem illum collocetur, & quintus in Serie dinumeretur. & ſic reliqui deinceps, donec tota Series ſecunda ſit primę Seriei inſerta. & eodẽ modo tota Series quarta ſit inſerta tertię, atq;, vt ſummatim dicam, omnes Series pares in impares inſeri debent. & hęc quidem Duplicatio fit, ſi prius Euolutio facta fuerit, hoc eſt, ſi illi, qui fuerant appoſiti in interuallis ſecundum longitudinem, ſeſe euoluant, incipiendo ab eo, qui eſt ante Tergiductorem proximus, qui cum ſe poſt Tergiductorem collocauerit euoluendo, itidem reliqui poſt hunc exeũtes ex interuallis, quę occuparant, deinceps ſe collocare debent. Vel ſi numerus Seriei non fuerit duplicatus, dimidia pars per Euolutionem collocans ſe poſt Seriem, duplicabit altitudinis locum. At ſi reſtituere voluerimus in priorem ordinem, & ſtatum, illos, qui fuerint inſerti, euocabimus, vt ad ſuã quiſq; Seriem reuertatur. Tranſuerſa Phalanx eſt illa, quę habet longitudinem maiorem latitudine. Recta autem ea dicitur, quę in Cornu tendit habens latitudinem maiorem longitudine. Ac ſemper quidem oblongum id ſolemus dicere, quod longitudinem habuerit maiorẽ latitudine. Rectum verò, quicquid latitudinem habet maiorẽ longitudine.

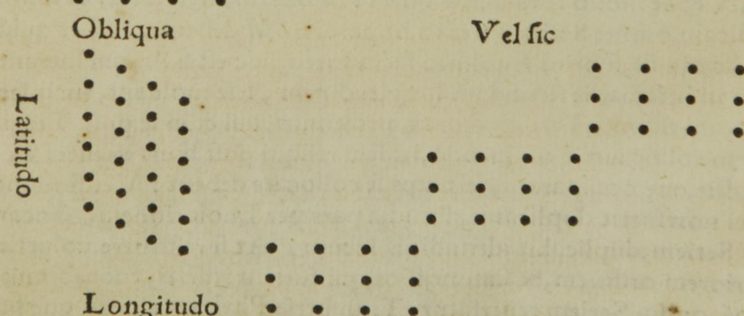
Eadem ratione igitur & Phalanx vocabitur vel recta, vel oblonga. Obliqua autem eſt Phalãx,quę alterum Cornu , vtrum magis libuerit, hoſtibus admouẽs ipſo certare incipiat, alterum autem aliquanto lon- gius collocet ab hoſtibu s,nec pugnam inire ſinat.

Fran. Robortellus.

Phalanx { Tranſuerſa. Recta. Obliqua.

Fran. Robortellus.

Inſertio eſt,cum inter eorum,qui ante inſtructi ſunt,interualla inſeri- mus eos,qui prius à tergo ipſorum rectâ inſtructi ſtabant in acie . Præ- ſtructio autem eſt , cum Velites collocamus ante Phalangem peditum

grauis

grauis armaturę, ea ratione enim etiam Serieiductor Antistes vocatur, quòd pręeat, & ante stet in acie instructa. Substructio è contrario dicitur, cum à tergo collocantur, sicuti etiam Substitem eadem ratione dicimus. Adstructio autem dicitur, cum ab vtraque aciei parte, vel altera additum aliquid fuerit, vt Phalangis species maior appareat. Interstructio est, cum Velites inserimus in interualla Phalangis peditum grauis armaturę, singulos singulis apponentes. Substructio verò dicitur, siquis Velites sub Cornua incuruam Phalangis aciem pręseferentis collocarit, adeò vt tota figura instar sit triplicis portæ.

Fran. Robortellus.

Nomina quarundam insertionum, quæ fiunt in acie.

Insertio.
Præstructio.
Adstructio. — Quomodo fiant vide in contextu, nam satis verbis
Interstructio. — expressa sunt, etiam si pictura non exprimantur.
Substructio.
Hastam versus declinare, idest in dextram.
Clypeum versus declinare, idest in leuam.

Nomina motionum quarundam, quæ fiunt in acie.

Restituere.
In Rectum dirigere. — Declarantur in contextu, nec satis pictura possunt exprimi.

Consequitur, vt declaremus, quomodo aciem oportet conuertere, & quomodo rursus restituere in priorem ordinem. Quando Hastã versus conuertere se vt assuescat acies voluerimus, imperabimus eum, qui fuerit in dextra Serie, quiescere. quẽlibet, qui in singulis Seriebus fuerit, hastam versus declinare, & progredi dextrorsum. Deinde in rectum dirigere. Deinde promouere Iuga, quę â tergo sunt, & cum hęc fuerit facta Condensatio, hastam versus declinare. Quando autem hoc factum fuerit, & restituere rursus oporteat aciem in pristinum ordinem, ita imperabimus, vt Clypeum versus se immutent, hoc est, vt quilibet vergat in oppositum locum. Deinde reuoluere totam aciem, hoc est, sicuti ante Condensata se conuerterat dextrorsum, sic rursus tota transgrediatur in locum, vnde Conuersionem fecerat. Deinde Serieiductores cõquiescant, reliqui autem per Iuga progrediantur, deinde Mutatio fiat, adeò vt vergãt in quam prius vergebant partem. Deinde in vnaquaque acie, qui dextram Seriem tenet, conquiescat, hic enim suũ iam occupauit ordinem. reliqui verò omnes Clypeum versus declinent, & progrediantur, mox â superiore parte recedant, & sic quilibet ordini, quem prius tenebat, restitutus

fuerit suo. Si autem Clypeum versus aciem vnam, aut plures simul voluerimus conuertere, imperabimus cuiuslibet aciei eũ, qui in sinistra Serie stat, conquiescere. Reliquos verò omnes Clypeum versus declinare, & progredi ad sinistrã partem, deinde in rectum se redigere. Deinde progredi posteriora Iuga. Deinde Clypeũ versus se conuertere, & iam omnia erunt confecta, quę imperabamus. Restituere autem si velimus in priorem statum, eadem faciemus, quando hastam versus conuertentes nos consistere voluerimus. Rursus enim imperabimus, vt Mutatio fiat, & quilibet se conuertat Hastã versus. Deinde vt acies se reuoluat, deinde Serieiductores quiescant, deinde Mutatio ab his fiat, reliqui verò per Iuga progrediantur, deinde Series, quę sinistrum tenet, cõquiescat, iam enim quilibet loco, quẽ prius occupabat, restitutus est. Reliqui Hastam versus declinantes progrediãtur, donec in suum ordinem, & mensuram redacta fuerint interualla. Deinde rectà tendant, omnesq; sic obtinebũt in acie primum statum. Si autem Hastã versus circumflectere aciem voluerimus, duas faciemus Conuersiones in eandem partem, & sic continget Serieiductores ab anteriore parte in posteriorem in transgressione aciei vergere. Restituere autem si voluerimus, imperabimus, itidem vt Hastam versus sese circumflectat acies, hoc est, iubendum erit, vt alias duas Conuersiones faciat acies in eandẽ partem, & sic continget Serieiductores vergere, quò prius vergebant, quàm vlla fieret Circũflexio. His ita confectis, imperabimus Serieiductores conquiescere, reliquos autem per Mutationem se ad posteriora Iuga conferre. Deinde rursus vt Mutatio fiat, & in qualibet acie eum, qui dextram teneat Seriem, cõquiescere, fuerit enim iã facta Restitutio. Reliquos verò Clypeũ versus declinantes progredi, & redigi ad interualla priora, sicuti prius. deinde rectà tendere: tunc demum restituta fuerit acies in statũ suum. Si autem Clypeum versus voluerimus aciem circumflectere, contraria his imperare oportebit: hoc est, non, quidem bis hastam versus vt se cõuertant, sed Clypeum versus sese circũflectant, deinde cum bis sese circumflexerint, ijsdem quibus ante, Deductionibus vti. Est autem & quędam motio, quę Reflexio vocatur, cum acies ter in eandẽ partem se cõuerterit, hoc est, aut Hastam versus, aut Clypeum versus. Facit autem Circũflexio hastam versus, vt pedites grauis armaturę se ab anteriore parte conuertentes in posteriorem vergant. At Reflexio facit, vt ab anteriore parte cõuersi in leuam vergant. Reflexio autem, quę fit Clypeum versus, facit, vt ab anteriore parte conuersi in dextram vergant.

Fr an. Robortellus.

Circumflectere, & Reflectere	{ Hastam versus.
	Clypeum versus.

Si autem â dextera Phalangẽ condenſare voluerimus, imperabimus, vt Series, quę dexterum tenet Cornu, conquieſcat, reliqui verò haſtam verſus declinantes ad dexteram progrediantur, deinde rectâ tendant, & vt progrediantur Iuga, quę ſunt â tergo. Reſtituere autẽ quando voluerimus, imperabimus Serieiductoribus, vt conquieſcant, reliquis verò vt Mutatione facta redeãt in poſteriora Iuga. Deinde rurſus altera Mutatio fiat. Deinde vt Series, quę ad dexterũ Cornu eſt, conquieſcat, iã enim reſtitutio fuerit facta in dexteram. Reliqui verò Clypeũ verſus declinãtes, & interualla, ſicuti prius, inter ſe ſeruantes rectâ tendant. Si autẽ â Leua Phalangẽ voluerimus condenſare, contrarĳs vtemur pręceptis. Si autẽ mediam Phalangẽ cõdenſare libuerit, imperabimus, vt dextera Diphalangia Clypeũ verſus declinet, ſiniſtra autẽ Haſtã verſus. Deinde, vt progrediantur ad mediã Phalangem, deinde omnes rectâ tendant, & vt poſteriora Iuga progrediantur. Reſtituere autẽ cum libuerit Phalãgem in ordinem priorem, imperabimus vt Mutatio fiat, & progrediãtur pedites per Iuga ſeparati â primo Iugo. Deinde rurſus Mutatio ab omnibus fiat, & vt dextera Diphalangia Haſtam verſus declinet. Siniſtra verò Clypeum verſus. Deinde ſequantur pręcedentes, donec reuerſi fuerint in interualla ſua. Deinde rectâ tendant. In omnibus verò Mutationibus, quando condenſationes fiunt, & ſoluuntur, oportet Haſtas ſurſum vergentes in altum geſtare, ne, dum ſe pedites vertunt, ipſis ſint impedimento. ĳſdem autem motionibus, & deductionibus aſſuefaciemus etiam ipſos Velites. *Fran. Robortellus.*

Condenſare { Cornu Dextrum. / Mediam Phalangem. / Cornu Siniſtrum.

Hę quidem pręceptiones Mutationum. Conuerſionum, Circumflexionum. Reſtitutionum vtiles ſunt ad repentinas hoſtium incurſiones, ſi vel â leua, vel â dextra, vel â fronte, vel â tergo ſuperueniant. Simili ratione etiã Euolutionũ. Macedonicã igitur Euolutionẽ aiunt Macedonas primos inueniſſe. Lacedęmonios autẽ Laconicã. & inde vtranq; fuiſſe dictam. Accepimus á veteribus Philippum, poſtquâm imperium auxiſſet, & Gręcos ad Cheroneã prælio viciſſet, Græciæq; eſſet totius imperio potitus. Alexandrumq;, non multò poſt, eius filium, cũ Aſiam ſubegiſſet, negligere cępiſſe Euolutionem hanc Macedonicam, nec vnquam ea vſum, niſi aliqua vrgeret neceſsitas, verum vſum potius Laconica. vtroq; tamen genere hoſtes viciſſe. Nã Macedonica Euolutio, irruẽtibus â tergo hoſtibus, aciem perturbabat. Cum igitur â loco proximo Tergiductori transferrent ſe in locum proximum Serieiductori, & tota hęc Euolutio ſimilis eſſet fugę animos addebat hoſtibus, & ſuis

terrorem inferebat. In Laconica vero lõgè secus sese res habet, nam irruentibus à tergo hostibus, & proruentibus ijs, qui in prima acie stant, vnà cum subsequentibus, & incursantibus in hostes magnum illis terrorem inijciunt. Assuefaciendæ autem sunt copię tùm pedestres, tùm equestres, vt signa statim intelligãt, quę dantur partim voce, partim ijs, quæ oculis percipiuntur, vt singula, sicuti ratio temporis exigit, aptè fiant; nõnulla verò pręcipi debent etiam tubę sonitu. sic enim imperatum omnes facient: Clarius quidem significantur, quę per vocem signa damus, si nihil voci fuerit impedimento, quominus exaudiatur. Sed minore cum tumultu alia signa dantur, quę neq; voce, neq; sono significantur, si etiam hęc aliqua re non impediantur, aut offuscentur. Et vox interdum non exauditur, vel propter sonitum armorũ, vel propter equorum hinnitus, dum equites obequitant, & strepitum calonum, & lixarum, totiusq; multitudinis. Etiã signa ipsa interdũ dubia sunt propter caliginem, & puluerem, qui excitatur, tùm propter imbres, ac niues, solisq; oppositos radios. itidem & propter loca montuosa, & nemorosa, ac flexuosa. Interdum non facile fuerit ad omnem vsum pro necessitate signa excogitare, quoniam opportunitas ipsa diuersa postulat signa, nec semper eadem, quibus milites fortasse non sint assueti. Nec certa ratio omnium tradendorum excogitari potest, aut pręcipi, quo tempore quod signum dari conueniat vel vocis, vel alterius generis.

Fran. Robortellus.

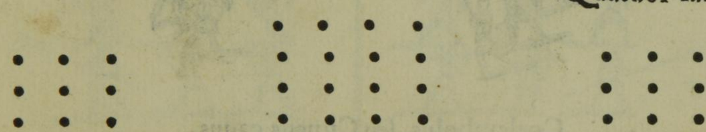
Signorum alia sunt { Vocalia. { Per tubam. / Per clamorem. } / Visilia. }

De itineribus copiarum locuturi illud opponemus principio nostri sermonis. Aliquando in itinere faciendo seruari in acie rectã Inductionem oportet, aliquando verò Deductionem vel dextram, vel sinistram. Rursus incedet acies instructa, aut in vnum latus, aut in duo latera, aut in tria, aut in quatuor latera: In vnũ latus instrui debet, si ab vna parte ingruentes metuat hostes; In duo, tria, aut quatuor latera, si à totidem partibus vereatur, ne hostes irruãt. & ob hanc causam in itinere faciendo exercitus vniuersus aliquando vnam Phalãgem constituit, aliquando in duas Phalanges diuiditur, aliquando in tres, & quatuor. At Inductio recta est, cum ordo ordinem sequitur, vt si Xenagia vnà pręcedat, hanc subsequatur altera, & sic deinceps, vel si pręeat Tetrarchia, itidem reliquæ subsequantur. Vocatur autem Inductio recta, cum contra Cornu hostium progrediens acies multis partibus maior fuerit Latitudo

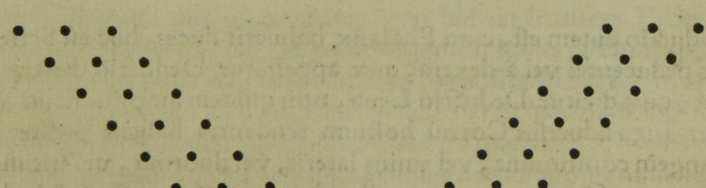
aciei ipſa lõgitudine. Ordines autem ſinguli, de quibus in præſentia lo-quimur, conſtãt binis Seriebus, quę denos continent milites. Aduerſus hanc Inductionem rectam iuſtrui debet Cuneata acies caua, dicta Coe-lembolus. Fit autem in hunc modum. cum duplex Phalanx aperta Cornua pręcedentia diſiungit. poſteriora autem coniungit, quaſi effingatur litera V, ſicuti in deſcriptione cerni poteſt, ita vt primi pedites diſiuncti ſtent in acie; vltimi autem coniuncti, Nam ſi Inductio recta irruat in nos, parata eſſe debebit, quę huic reſiſtat, acies Cuneata Caua, quam Coe-lembolon vocamus; diſſolués enim Series ſuam iuncturam in medio, & vacuum relinquens, inanem facit impetum hoſtium, & eadem ſe dif-fundens obliquè in Cornua, hoſtes, qui Inductione recta collocati irrue-bant, intercipit. Verùm ſolet etiam triplex Phalanx aduerſus Cunea-tam prędictam aciem inſtrui, ita vt vna Phalanx aduerſus alterum Cornu pugnet, in alterũ verò proruat altera, at media ſe interim ſuſtineat, vt, ſi neceſſitas poſtularit, & ipſa certamen ineat.

Fran. Robortellus.

In itineribus
- Inductio Recta
- Deductio
  - Dextra
  - Siniſtra
    - Vnius lateris
    - Duorum laterum
    - Trium laterum
    - Quatuor laterum

Triplex Phalanx.

Cuneata acies caua.

Quando hoſtes irruunt Recta Inductione contra tuum Cornu, tunc eſt tibi conficiendus Coelembolus.

Hoſtes verò aduerſus Coelembolon è contrario debebunt conſtituere triplicem Phalangem.

1 Rectæ Inductioni debet opponi Coelembolus.

2 Coelembolo debet opponi triplex Phalanx.

Recta Inductio.

Frōs

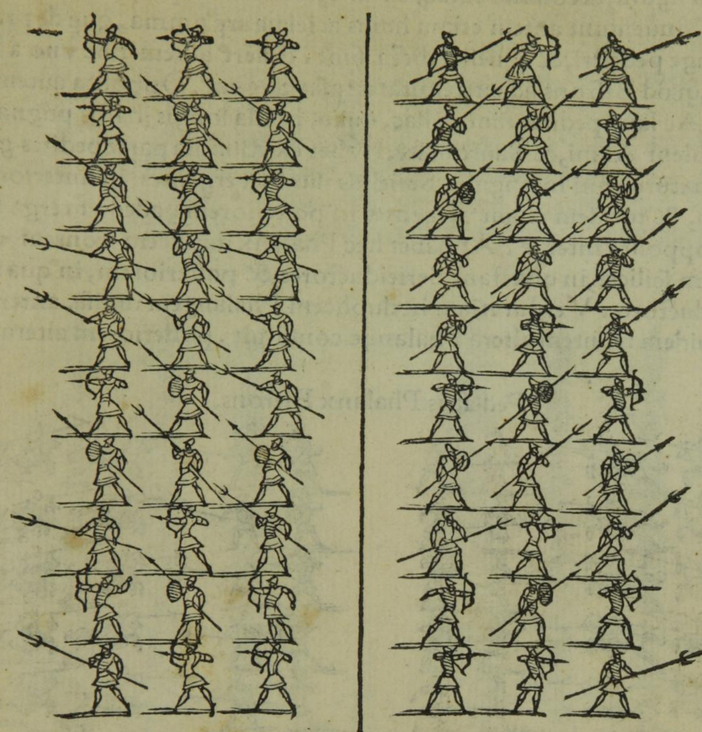

Frōs

Coelembolus, seu Cuneus cauus.

Deductio autem est, cum Phalanx habuerit duces, hoc est Serieiductores deducentes vel à dextra, quæ appellatur Deductio dextra, vel à leua, quæ dicitur Deductio Leua, non quidem amplius sicuti ante, sed per Iuga aduersus Cornu hostium tendentes habens pedites, qui Phalangem constituunt, vel vnius lateris, vel duorum, vel trium, vel etiã quatuor. Quare ex quot partibus irruere hostes posse suspicabuntur, in tot partes instructi incedent. ab vtroque latere primum impetum facientes: hę Phalanges duplo' maiorem longitudinem habent latitudinem, nam frõs decem continet, Latitudo autem tres. hęc verò aciei forma apta est ad exercendum militem, vt non modo' rectà in hostem ruat, sed etiam ab vtroque latere impetus hostium sustineat.

Recta Deductio sinistra | Recta Deductio dextra

Bifrõs Phalanx dicitur, quòd duplicem habeat frontem; Frontẽ verò appellamus primorum Iugum peditum, qui in hostes tendunt, quoniam igitur in hac aciei forma, qui medij stant, opposita habẽt terga, at qui in Frõte sunt, impetum faciunt in hostes, adeò vt hi quidem Substites sint, illi verò Tergiductores, ob hanc causam ita dicta fuit. Vtilis est autem hęc acies peditibus, cum pugnant aduersus hostes, qui numero equitum valent, & irrũpere conantur. Solet hæc acies instrui aduersus barbaros accolas Danubij, quos Amphippos olim vocabant, quòd multum essent exercitati ab alijs equis in alios insilire. Acies verò ipsa equitum opposita illi pedestri formam habens quadratam, vt necessitas postulat, distributa fuit olim in duos ordines altera parte longiores, hoc est multò maiorem habentes longitudinem latitudine, atque hæc vtrinque diuisæ peditum aciei opponi solet.

Opposita Phalanx non multum dissimilis huic Bifronti, variata tantùm figura; accommodataq; est ad resistestdum equitum incursionibus. Conueniunt autem etiam huius aciei figurę omnia, quę de priore Phalange pedestri, & equestri dicta sunt. differt autem hoc vno à Bifronti, quòd Bifrons ad extremitates ipsas pugnat. Opposita autem ad latera. Ac sanè pedites tâm in hac, quàm in illa longis hastis pugnant, sicuti solent Alani, & Sauromatę, Habet ex dimidia parte pedites grauis armaturę, qui in singulis Seriebus sunt, vergentes in anteriorem partem, & totidem etiam vergentes in posteriorem, adeò vt terga habeant opposita inter se. At habet hęc Phalanx duplicem frontem, anteriorem scilicet, in qua stant Serieiductores, & posteriorem, in qua stãt Tergiductores. Verùm etiam in duplicem Phalangem diuisa, anteriorem quidem frontem altera Phalange constituit, posteriorem altera.

Pedestris Phalanx Bifrons.

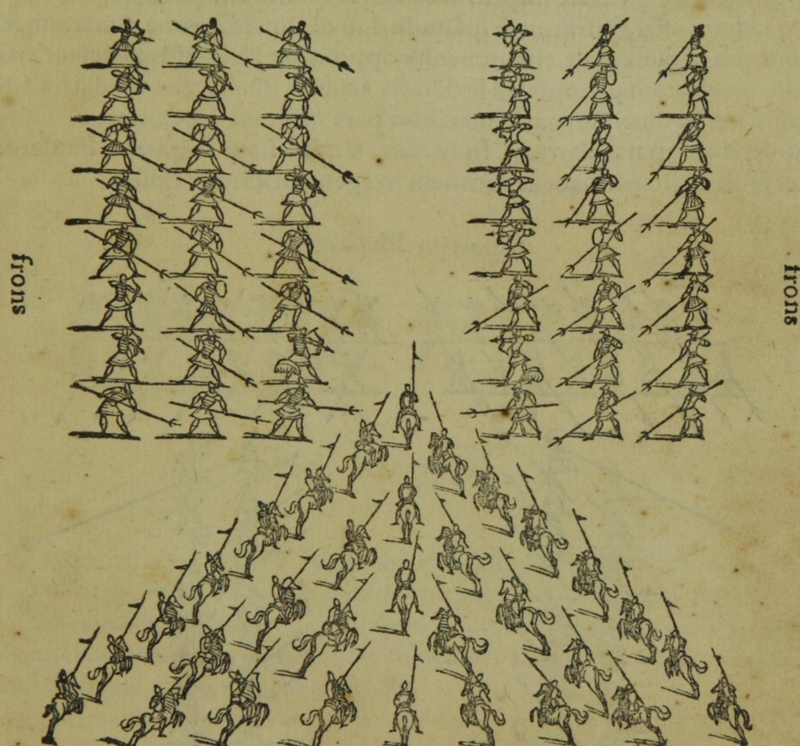

Equesttis acies Equestris acies

Opposita Phalanx distributa in partes duas est, quæ duces non habet extra, sicut in prioribus, sed intus habet stantes in acie, alterum è regione alterius, Tergiductores autem extra, alios quidem in dextra Deductione. alios autem in sinistra. Fit autem figura hęc, cũ equestris acies in Cunei formam irruit. Cum enim Cuneus in acutũ desinat, & habeat duces à latere collocatos, qui sequuntur, cupiatq; perrumpere per frontem ipsam aciei pedestris, pręuidentes hęc peditum Ductores in medio consistunt, vel illorum impetum repellẽtes, vel irritam vim illorum fa-

cientes

cientes. Hi enim in cunei formã ſe inſtruunt ſperantes ſe mediam aciem hoſtium perrumpere, & fundere poſſe. At peditum duces id conſiderantes, inſtar muri ſe obfirmantes vtrinque, & relinquentes parum interualli inter diſiunctam aciem, ac inclinantes omnes in medium, illorum impetum omnem eludunt, hęc verò acies Equeſtris, quę Cuneus vocatur, inuenta primùm fuit â Philippo Macedonum rege, qui in fronte ipſius fortisſimum, quemq; collocare ſolebat, vt per illos etiam inualidi milites confirmarentur, & efficacius vnà cum cęteris agerent, quòd nec ſecus in lancea, aut enſe fieri videmus, cuius extrema pars ſi acuta fuerit, & valida ad feriendum, etiam reliquum corpus, quamuis obtuſum ſit, facile vulnus infert.

Cuneus Equitum.

Fran. Regulæ. *Robortellus.*

1 Si hoſtes inſtruant aduerſus tuam rectam Inductionem equites in formam Cunei, tunc erit tibi vtendũ hoc remedio, vt ſcilicet rectã

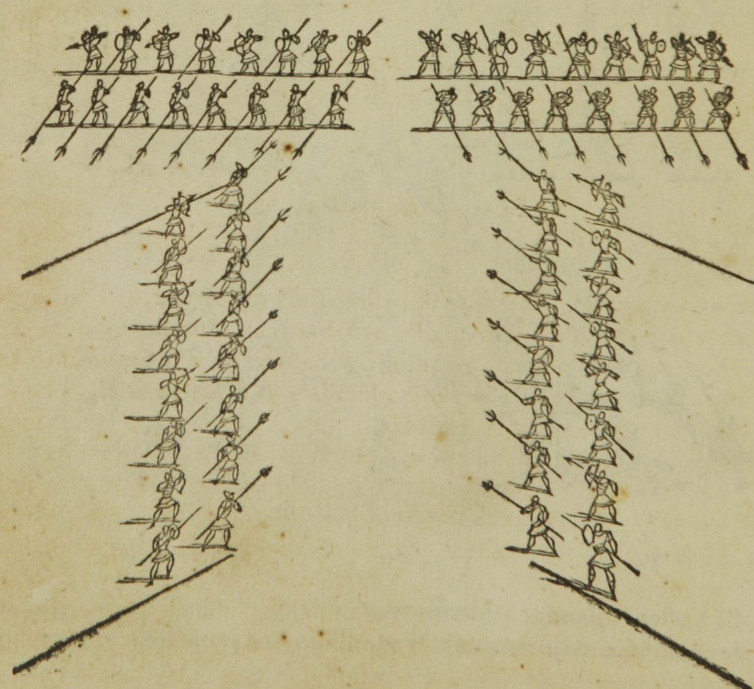
Inductionem diuidas in duas partes, quò pateat aditus irruentibus equitibus.

2 Cunei frons prima debet continere fortissimum quenque, & lectissimum equitem.

Inuentor huius Cunei fuit Philippus Rex Macedonum.

Obliqua Phalanx illa dicitur, quæ altero Cornu pugnam committit cum hoste, alterum Cornu sustinet aliquantisper, mox eo pugnatura. Huius aciei Phalanges per Deductionem tempestiuè incedunt, & altera quidem obliqua Deductio habet à dextra duces ipsos. Altera autem itidem obliqua à leua intus continet Tergiductores. Ipsa verò figura aciei descripta ostendit impetum certãtium militum. quoniam cum ante quadrata esset, distribuit se ipsam in duo obliqua Cornua, dextrum, & sinistrum, dum vult circumuenire oppositam sibi hostium aciem itidem quadratam, propterea se diuidit in duas Phalanges, paulatim sese mouentes in diuersam partem, etenim pars militum in dexterum Cornu declinat, pars altera in sinistrum, vnde etiam Bipartita Phalanx dicta fuit vtrinque habens frontem vergentem contra hostes.

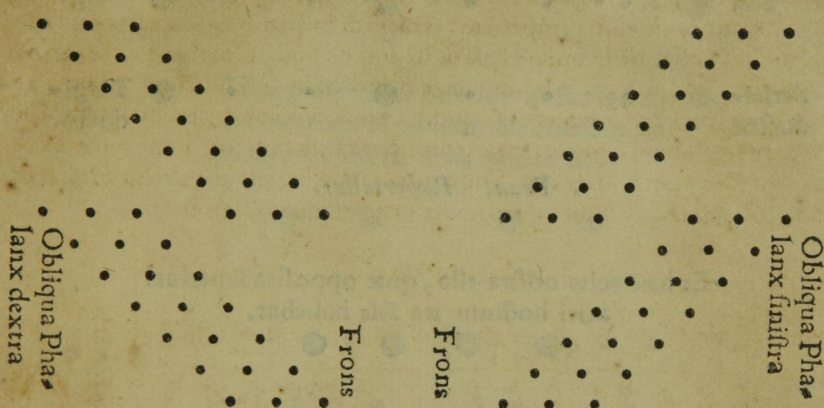
Bipartita Phalanx.

Ita est descripta in antiquo manuscripto libro, sed quid de ea sentiam, liberè proferam, nam video non consentientes inter se libros.

Fran. Robortellus.

Hæc figura culpa pictoris aptè expressa non fuit. nam debebat exprimi ita vt haberet formam obliquam. Sic.

Fran. Robortellus.

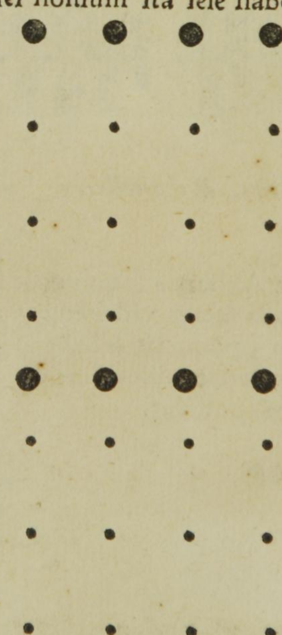
Hic locus, fateor, vbi Aelianus loquitur de Bipartita Phalange, me diu torsit, non enim tàm facilis videbatur, vt intelligi statim posset; sed cum diu cogitassem, quomodo se haberet, visus sum mihi tandem omnia percepisse, quæ etiam dilucidius explanare non grauabor additis figuris, quas res ipsa postulat.

Hæc acies hostium esto, quæ sic sese habebat prius.

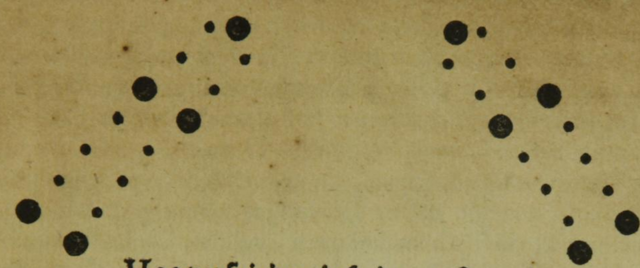
Fran. Robortellus.

Et hæc acies nostra esto, quæ opposita superiori aciei hostium ita sese habebat.

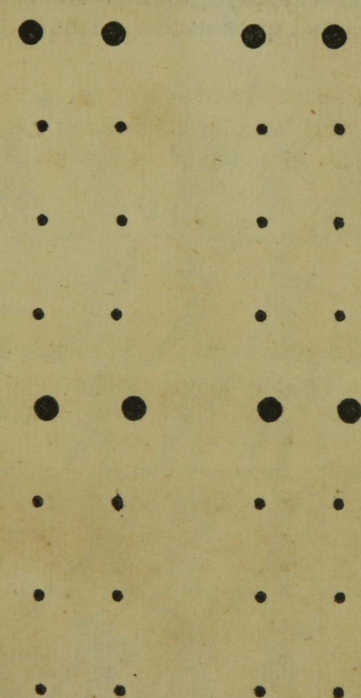

Iam verò ſuperior acies hoſtium cogitans intercipere inferiorem noſtram, diuidit ſe paulatim in duas Phalanges. ſic.

Fran. Robortellus.

Hoc perſpiciens inferior noſtra acies, ne intercipi ſe patiatur ab hoſtibus, ſtatim ſe diuidit in duas partes ſic.

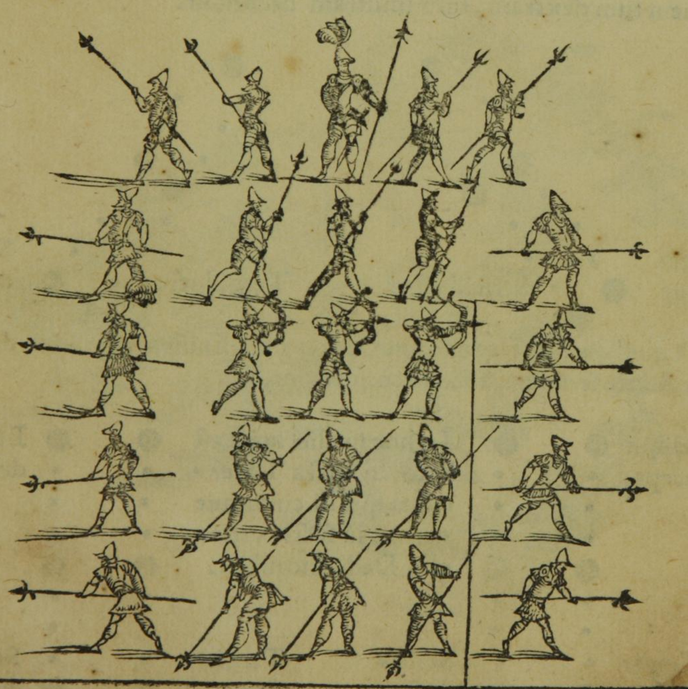
Nunc dicendum de ſimili Phalange, Ita verò hæc vocatur, quoniam

integra Series, quæ xvi. continet pedites, aliam etiam habet à tergo similem, quæ priorem sequitur. quare Similis est dicta, quod frontem habeat similem, & sequentes eandem aciei figuram seruent, quam præcedentes. Opponitur autem hæc Laterculo; dicitur autem Laterculus acies æqualia habens latera tùm figura, tùm numero. figura quidem, quoniam æqualia habet interualla. numero autem, quoniam quot sunt secundum longitudinem totidem, etiam sunt secundum latitudinem; Talis autem acies ab omni parte pedites habet grauis armaturæ, nec vllus inseritur inter ipsos, aut à tergo collocatur funditor, seu sagittarius. Constat autem Laterculus duabus Dimœrijs. nam dimidium Seriei vnius Dimœriam vocamus, quæ continet octo pedites, cum Series xvj. contineat. quando igitur Phalanges altera post alteram ita incedunt, vel per Deductionem dextram, vel per Deductionem sinistram, tunc dicitur Similis Phalanx duplex. quæ si incedit per Inductionem præcedentis aciei, duces debet habere, sicuti æquum est, in Deductione dextra. alterius verò sequentis in sinistra, vt alternis partibus adæquatæ procedant acies, hæc quidem ad dextram, illa verò ad leuam habens ducem. quod itidem in reliquis seruari debet.

Similis Phalanx

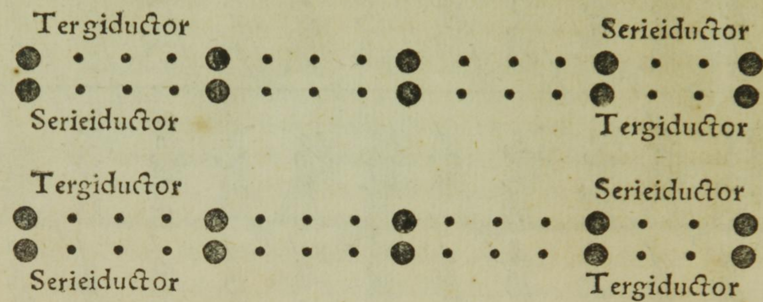
vel. Cum ab omni parte te circumuentum videris.

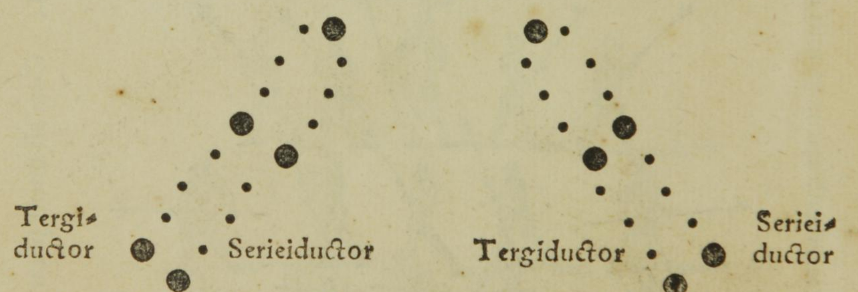
Cū incertū fuerit, qua parte te inuadant hostes, tūc Laterculus fit.

Laterculus.

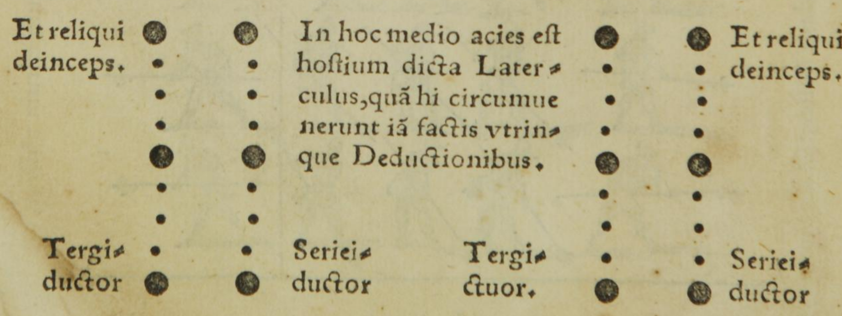
Vt facilius omnia perſpiciantur, quę Aelianus ſcribit de priore acie. & quomodo Laterculus illi opponatur; aliquid dicendum eſt; additis etiam figuris, quibus omnia effingantur, ac demonſtrentur, quaſi ob oculos poſita.

Hi ita collocati in acie cogitant quomodo poſſint circumuenire hoſtes. paulatim igitur, hi quidem â dextra, illi autem ſiniſtra per Deductionem tum dextram, tùm ſiniſtram declinant.

Et quidem hæ Deductiones dextra & ſiniſtra paulatim deorſum fiunt, donec ſe rectos â latere conuertant, ſic.

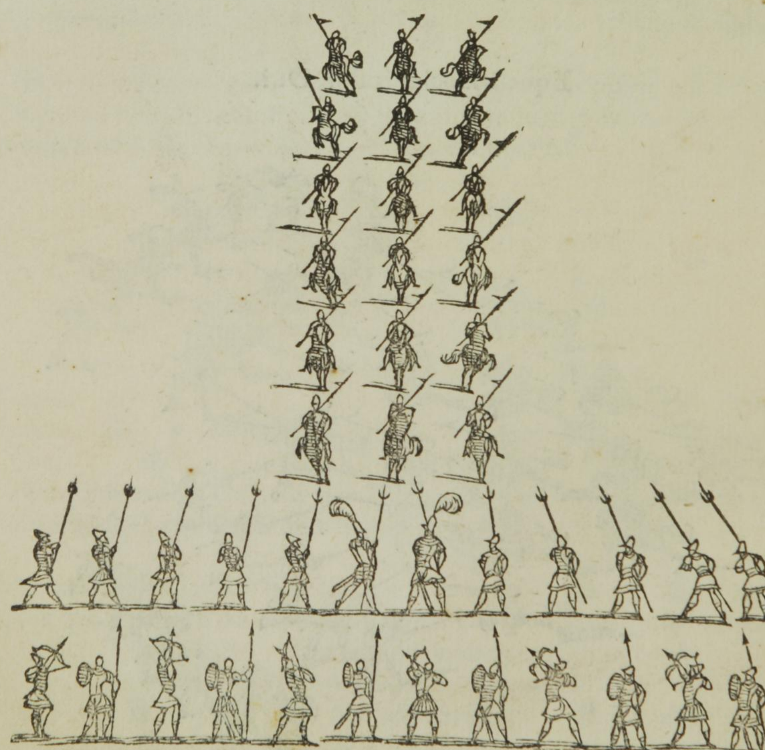
Turmam equitum instar oui primus excogitauit Ileon Thessalus, â quo etiam Ile dicta est á gręcis omnis Turma. Et sanè ille olim suos Thessalos plurimum in hoc genere exercere solebat. Vtilis autem est hęc figura aciei, quoniam in singulis angulis habet ductores collocatos. primum quidem â fronte Turmę prefectum ipsum. Vltimum â tergo Tergiductorem; vtrinque verò ad latera Custodes laterum. opponitur autem huic Turmę, si quando pugnandum est aduersus ipsam, ea, quæ instar lunæ bicornis instruitur Cornua habens in ante progredientia. atque in ipsis consistentes duces, circa mediũ Caua, accommodata ad circumueniendos equites; quare ipsi equites, dum adhuc procul sunt, more Tarentinorum iaculatorum iaculari incipiunt, vt Circularem illam aciem peditum disturbet, ac dissipent. Tarentum autem olim Siciliæ oppidum habuit milites iaculatores, qui equis vecti iaculis breuibus eminus certabant, mox manum cum hoste conferebant.

Equestris acies instar Oui.

Turma equitum ab altera parte longior ea est, quæ duplò maiorem habet Longitudinem: multos verò vsus præbet, nam & decipere hostes potest, cũ pauci in ea esse videantur secundũ longitudinem. & quoniã in hostes irruit ordinatim, nõ sine magno labore propter dẽsitatẽ, & robur aciei ipsos fundere solet. Adde quòd per angusta loca peruadit, & penetrat prẹter omniũ opinionem. Opponitur huic acies pedestris, quæ vocatur Obliqua Phalanx, nam secũdum longitudinem se diffundit, vt etiam si ab equitibus percellatur, non magna cædes fiat, quòd latitudo ipsius non est magna. Quare contingit, vt equitum impetus inanis sit, neque turbam peditum feriat, sed aerem; nam, vti dictum est, equestris hæc acies multò maiorem latitudinem habet, quàm longitudinẽ.

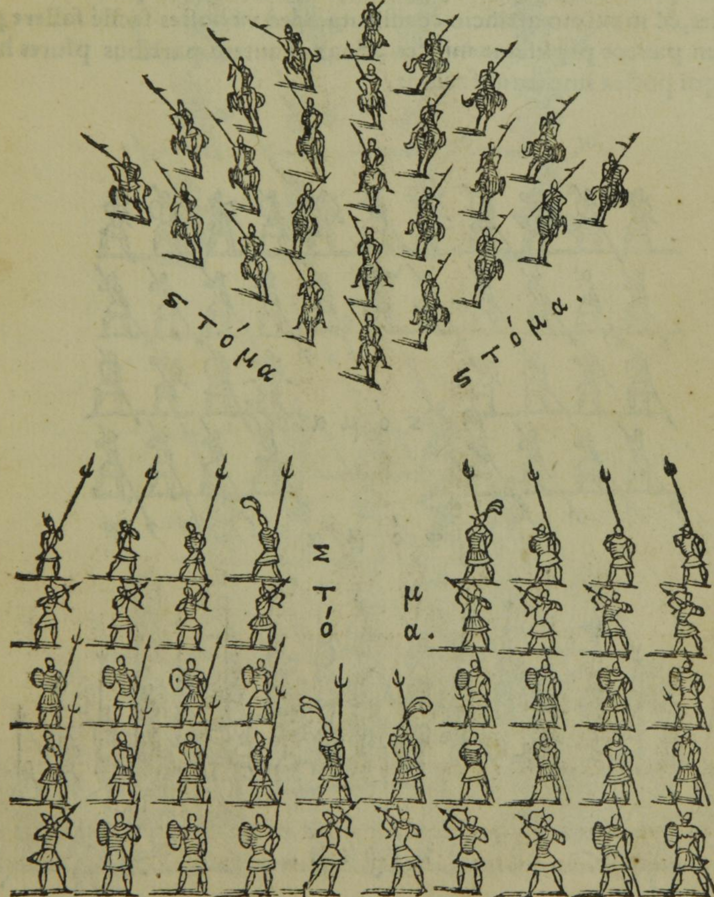
Acies Equestris ab altera parte longior.

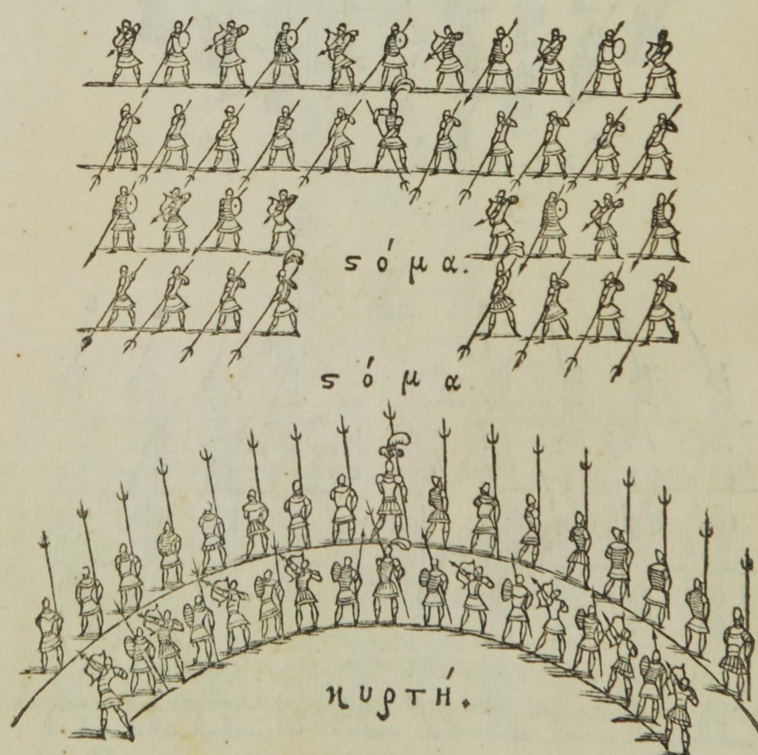
De hac equestri acie, quę sequitur, nihil est vt dicam prẹter hoc, ordinari quidem ipsam, sed non Iugari. Cuius rei rationem, & vtilitatem

superius exposuimus, cum dicebamus inuentam eam primam fuisse ab Ileone Thessalo. postea Iasonem illæ Medeę virũ multũ ea fuisse vsum. Ab omni latere autem duces habet, qui ipsam tuentur. â fronte Turmæ prefectum, â tergo Tergiductorē, ab vtroq; latere Laterifcustodes. Continet autem Turma hęc equites sagittarios, quales Parthi olim fuerunt. Opponitur autem huic acies pedestris, quę vocatur Anteflexa, quoniam ab anteriore parte flexionē quandã habet; est autem intenta decipiendis equitibus sagittarijs, vt vel statim ipsos conspectos, aut iam irruentes intercipiat, vel vt suis cornibus equites fundat, mox, cum impetus illorum vis fracta fuerit, ijs, qui in medio ad flexionem locati sunt, rursus in equites concitatis, victrix existat.

Turma Equestris in Oui formam.

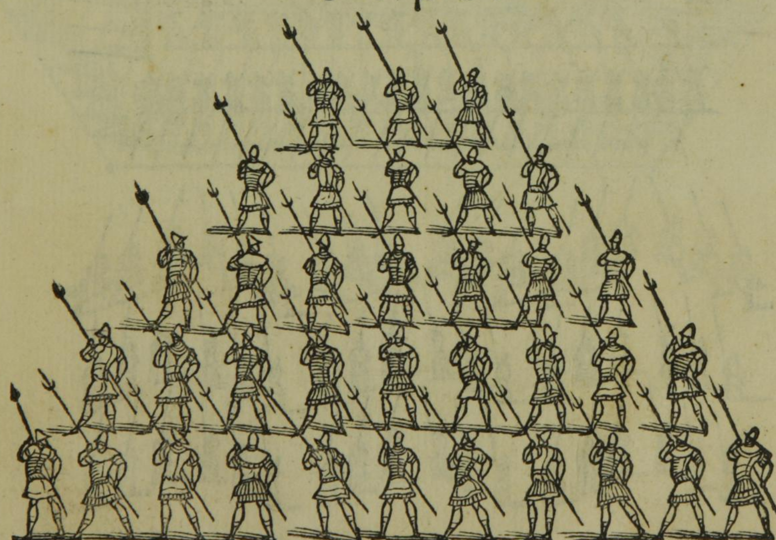
Sed & ea,quę Retroflexa dicitur ad intercipiendos hostes excogita-ta fuit; Cum enim spatium in medio habeat patēs veluti quoddam Os, paucos in cornibus tantùm videtur habere pedites,cum tribus partibus plures à tergo habeat sequentes,vt si,qui in Cornibus collocati sunt,ho-stes fuderint, iam finis sit pugnandi,sin minus , ipsi vtrinque referentes pedē se coniungant cū maiore acie subsequente. Illa verò acies,quę huic opponitur,Curua dicitur,quoniam in orbem exterius instruitur,& hęc illud molitur , vt paucos præseferat milites curua vtens figura , omnia enim orbicularia, & rotunda extrinsecus parua videntur , nā propter rotunditatem non totam magnitudinem simul ostentant suam. Iam ve rò si explicata fuerint,duplò maiora videbuntur; sicut in columnis cer-ni potest,quę rotundę sunt, nā intuentibus dimidium sui tantùm osten-dunt,reliquum dimidium sui occultant . Omniū autem pulcherrima est hęc acies,& maximo artificio constituta,adeò vt hostes facilè fallere pos sit , cum paucos pręseferat milites , duabus autem partibus plures ha-beat , qui postea impetum faciant.

Est & alia acies equitum, quę quadrata vocatur, & quadrata quidem est figura, non autem numero. In quadratis quippe non præfinitur numerus, quare eam duplò maiorem constituere licet secundum longitudinem, quàm fuerit secundum latitudinem; vt igitur postularit necessitas, ita dux imperabit eam duplicari, & augeri. vsi hac in primis fuerunt figura aciei Persæ, & Siculi, ac Grȩcorum maxima pars. tùm quòd non difficile erat ipsam instruere, tùm quòd vtilitatem magnam, & commoditatem afferebat pugnantibus; Opponitur autem

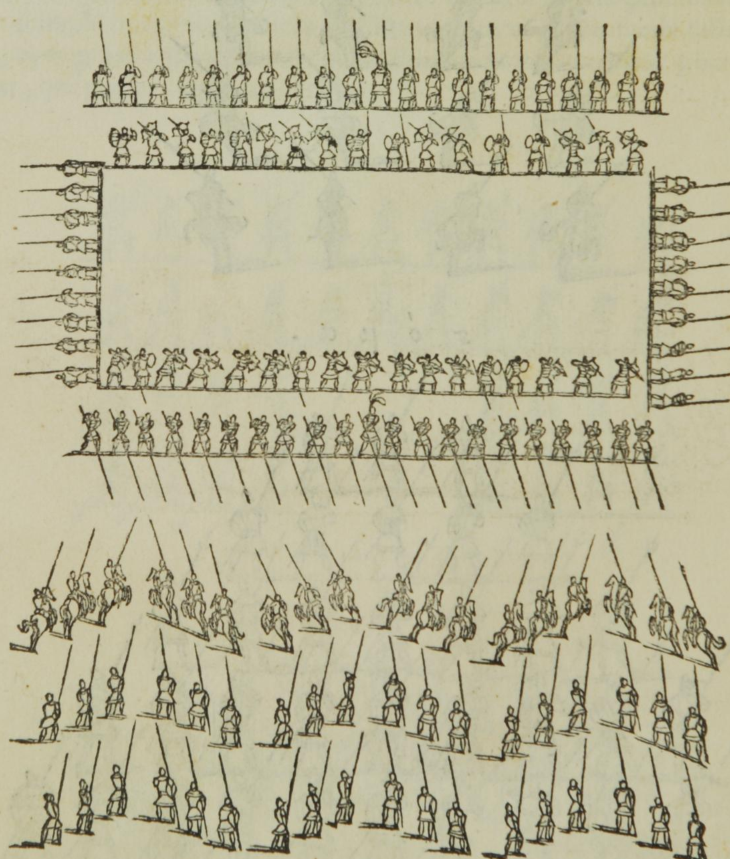

ςόμα.

huic Phalanx, quæ Cuneus vocatur, & circum omnia latera habet collocatos pedites grauis armaturæ. desumpta autem fuit figura hæc à Cunei equestris forma, sed hoc differunt, quòd in equestri vnus eques à fronte collocatus satis videtur aptus ad irrumpendum in hostes. In pedestri autem tres saltem collocari oportet, quia vnus non posit irruere in hostes. Sic igitur olim Epaminondas Thebanus aduersus Lacedæmonios pugnans apud Leuctra, condensansq; milites in Cuneum innumerabiles hostium copias fudit. Fit autem acies hæc, cum opposita in itinere Phalanx duplex anteriora Cornua coniungit, posteriora autem disiungit, adeò vt effingatur forma instar λ literæ.

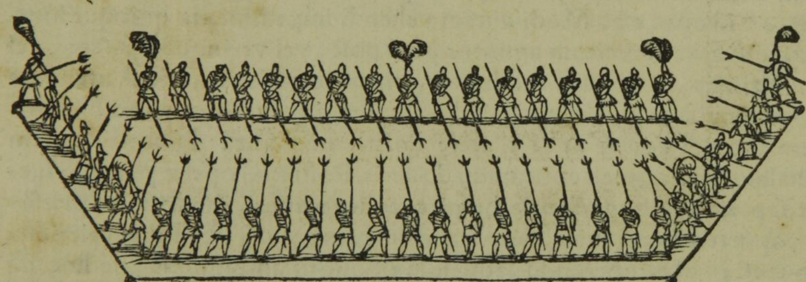
Frons.

Hæc acies habet multò maiorem longitudinem, quàm latitudinem Laterculus autem oblongus dicitur, cum ab omni latere pedites grauis armaturæ collocantur; ipsi verò funditores, & sagittarij in medio. Solet aduersus hanc collocari ea acies, quæ Implexa vocatur, vt sua inæquali figura eliciat ex Laterculo oblongo aduersus eos, qui prominent In Implexa, atque si id fiat, acies Laterculus oblongus dissoluatur, nec densitatem habeat sicuti ante. Et obseruant quidem diligenter Serieiductores Implexæ Phalangis, vt si aduersæ aciei, contra quam pugnant, milites perstiterint in eadem densitate, nec suo recedant loco, etiam ipsi idem faciant: Quòd si prouocati illi loco decedant, & densitatem suæ Phalangis dissoluant, itidem & ipsi incompositi contra incompositos pugnant. Laterculi autem oblongi forma vocatur, cum à duobus lateribus longior, non sicuti in quadrata ab omni parte æqualis acies instituitur.

Iam verò acies, quæ circumuentio Phalangis dicitur, est cum ab vtroque Cornu hostium Phalangem circumuenire conamur.

Circumuentio Phalangis.

Circumuentio autem Cornu dicitur, nā alterum tantūm Cornu hostium circumuenimus, & illa prior veluti genus est, hæc, de qua loquimur, tanquâm species. omnis enim, qui Phalange circumuenit, etiam Cornu circumuenire dicitur. Sed non omnis, qui Cornu circumuenit, Phalangem poterit circumuenire; nam paucioribus Cornu circumuenire possumus.

Circumuentio Cornu.

Attenuatio Phalangis est, cum ipsius latitudo minor fit, & cum xvi essent, ad pauciores rediguntur. Iam verò si quid aliud procurandum est in re Castrensi, sunt ipsa impedimenta diligenter vehenda, duceq; ad id opus est. Modi autem vehendi impedimenta quinque sunt, vel enim ante exercitum aguntur, vel post, vel vtrinque à latere, vel qui vltimus, & quintus modus est, in medio collocantur. Ante Phalangem quidem agi debent, si in hostium regionem irruas; post Phalangem verò, si vereris ne te â latere hostes inuadant. In medio autem Phalangis, si agmen concauum duxeris. Postremò operæ precium fuerit, si præcepta imperatoria breuiter collegerimus, illud vnum præfati, oportere breuia esse. deinde minimè ambigua, vbi enim celeritate opus est in obtemperando, tollenda est omnis ambiguitas, ne hoc alij faciant, illud alij, neque inter se consentiant, quod apertius erit allato exemplo. Si dixero, DECLINA. ij, qui audient vocem hanc, ambigent, an hastam, an Clypeum versus sit declinandum, & confusio quidem non parua erit. Igitur in præcipiendo satius fuetit verba ita ordinare. Hastam versus Declina. hoc enim aptè se habebit, cum præponatur species generi. omnesq; statim efficient idipsum simul. Idem ordo adhibendus in alijs præceptionibus proferendis. MVTA, EVOLVE, si enim sic proferantur, generis vox præcedet, quod non oportet, speciem igitur generi præponemus. sic. Hastam versus Muta teipsum. Vel Clypeum Versus Mutatio fiat. Quare ita imperabimus. Laconicam euolue. Macedonicam euolue. Choricam euolue. Si autem dixerimus. Euolue Macedonicam, vel euolue Laconicam;

ambiguum

ambiguum fuerit, preposito verbo generis, quod euolutionis genus fieri velimus. Atque hac de causa huiusmodi ambiguitas vitanda. & species præponenda generi. In primis verò oportet silentium indicere, & iubere, vt attentè obseruent id, quod imperabitur. quod Homerus in suis maximè expressit, cum ait.

» Græcorumq; duces præibant agmina fortes.
» Quorum quisque suis grauiter tunc imperitabat.
» Ast omnes parent taciti, illos si intuearis, Idem alibi.
» Graiorum dicas non claudi pectore vocem. Idem alibi.
» Atque ducum taciti expectant mandata suorum.
» Consistuntq; omnes auidi perrumpere in hostem.

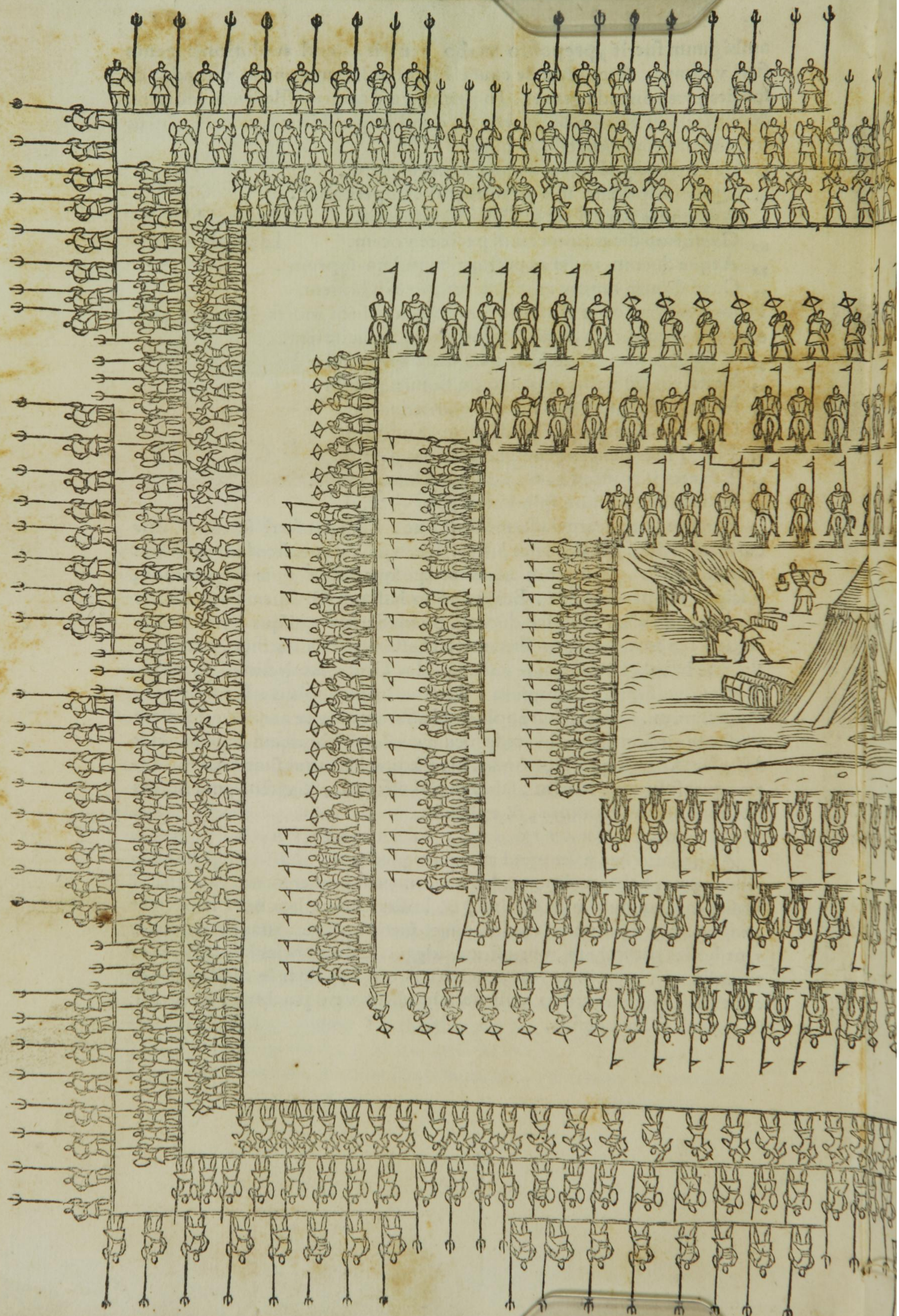
Homerus idem dum Barbarorum incompositos mores ostendere vult, eos sæpe cum auibus comparat propter loquacitatem.

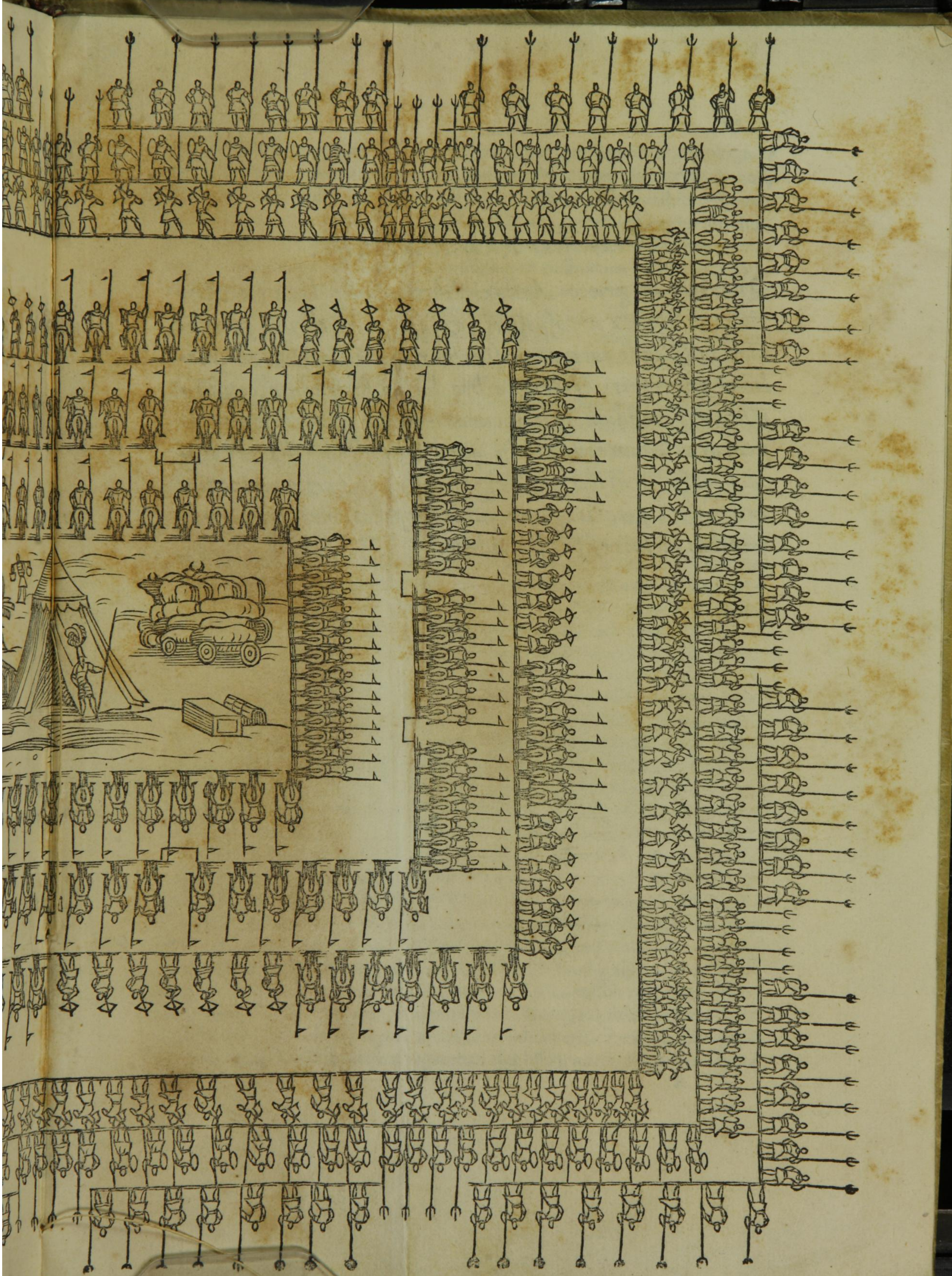
» Vtq; grues, cycnive solent volitare gregatim
» Prata per, & valles, medio quas flumina cursu
» Magna secant, varijs resonat garritibus aer,
» Quos exultantes passim de gutture mittunt,
» Nec Troes secus ingenti clamore pererrant
» Edentes incompositam vocem, confusaq; verba.
» Sed taciti magnum spirabant robur Achiui.

Præcepta imperatoria fermè sunt hæc. itaq; proferri solent. Concurre ad arma. Ne deponas arma. Lixæ, & calones secedant vnâ cum impedimentis. Animum aduertat quisque ad ea, quæ imperantur, suscipe. recipe. Recede. Erige sursum hastam. Ordinem serua Seriei. In Iugo persiste. Respice ducem. Suam Seriem quisque Serieiductor regat. Interualla omnes seruanto. Hastam versus declina; accede. Sic te te habe. In rectum te restitue. In Clypeum declina. Accede. Hastam versum muta teipsum. Latitudinem duplica. Redi in primum statum. Laconicam euolue. Hastam versus te conuerte. Hastam versus te circumflecte, Macedonicam euolue. Choricam euolue. Hæ ò Cæsar Auguste præceptiones à me traditæ hactenus sunt artis militaris, quæ si seruatæ fuerint, salutem tibi afferent, & victoriam, nostris hostibus autem damnum, & exitium.

DECLARATIO SEQVENTIS FIGVRAE.

Appellatur hęc acies apud antiquos quadrata. quæ in singulis lateribus ternos habet ordines, adeò vt omnes si numerentur, sint xij. Si nostri equites multi non fuerint; & hostes tâm multos non habuerint pedites. Quòd si nostri equites pauci fuerint, & tâm magnum habuerint hostes peditatum, vt nostrum adęquet, debebit acies hęc habere interualla viij. vt tutiores sint, oportet autem hęc inter se diuisa esse, & continere singula equites xiiij. vel xij. aditus verò patebit, vt & egredi, & ingredi facilè possint.

Franciscus Robortellus Lectori.

Quoniam in græco Aeliani libro aliquot Loca ex Ar-riano desumpta apposuimus, ex quibus veterum græco-rum militandi ratio cognosceretur non dissentire ab Ae-liani præceptis, itidem in hoc latino faciendum censui-mus; apponendum igitur curauimus ex Liuio descriptio-nem præclaram eius prælij, quod commissum est inter Ro-manos, & Antiochum Regem, qui more græcorum copias instruxit. poterit igitur quiuis appellationes græcas no-minibus latinis expressas videre.

Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem, tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, & duo millia fermè, & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus, & muniendo occupatis tria millia delecta equitum, peditumq; regiorum magno terrore, ac tumultu aduenere, aliquanto pauciores in statione erant, duo tamen millia per se nullo à munimento castrorum milite auocato, & primo ęquum pręlium sustinuere, & crescente certamine pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum fermè captis. Per quatriduum insequens instructæ vtrinque acies pro vallo stetere, quinto die Romani processere in medium campi, Antiochus nihil promouit signa, ita vt extremi minus mille pedes à vallo abessent. COS. postea quàm detrectari certamen vidit, postero die in concilium aduocauit, quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret, instare hyemem, aut sub pellibus habendos milites fore, aut si concedere in hyberna vellent, differendum esse in ęstatem bellum. Nullum vnquam hostem Romani ęquè contempserunt, conclamatum vndiq; est, duceret extemplo, & vteretur ardore militum, qui tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra inuadere parati erant, si in pręlium hostis non exiret. Cn. Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hostium posset, missus, posteaquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoueri placuit, tertio signa in medium campi prolata, & instrui acies cœpta est. Nec Antiochus vltra tergiuersandum ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certamen, & hostium spem augeret, & ipse copias eduxit tantùm progressus à castris, vt dimicaturum appareret. Romana acies vnius propè formę fuit, & hominum, & armorum genere, duę legiones Romanę, duę sociùm, & Latini nominis erant, quia mllia & quadragenos singulæ habebant, Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt, hastatorum prima signa, deinde principum erant, triarij postremos claudebant. Extra hanc veluti iustam aciem à parte dextera COS. Achęorum cetratis immistos auxiliares Eumenis tria millia fermè peditum ęquata fronte instruxit, vltra eos equitum minus tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat, extremos Trallos, & Cretenses (quingentorum vtrique numerum explebant) statuit; læuum cornu non verebatur obiectis talibus auxilijs, quia flumen ab ea parte, ripęq; dirupte claudebant, quatuor tamen inde turmę equitum opposite. Hęc summa copiarum erat Romanis, & duo millia mistorum Macedonum, Thracumq;, qui voluntate secuti erant, pręsidio castris relicti sunt, sexdecim elephantos post triarios in subsidio locauerunt, nam pręterquàm quòd multitudinem regiorum elephãtorum (erant autem qua-

tuor & L.) sustinere non videbātur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt, siue quia magnitudine (lōgè enim illi prestant) siue robore animorum vincuntur. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum, auxiliorumque erat, x. & sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui Phalangite appellabantur, hec media acies fuit in fronte in decem partes diuisa, partes eas interpositis binis elephantis distinguebat, â fronte introrsus in duos, & xxx. ordines armatorum acies patebat, hoc & roboris in regijs copijs erat, & perinde cum alia specie, tùm eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem prebebat. Ingentes ipsi erant, addebant speciem frontalia, & criste, & tergo imposite turres, turribusque superstantes preter rectorem quaterni armati. Ad latus dexterum Phalangitarum mille & quingentos pedites Gallogrecorum opposuit, ijs tria millia peditum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiunxit, addita ijs ala mille fermè equitum, hanc Gemeam vocabant, medij erant lecti viri, & eiusdem regionis misti multarum gentium equites, continens ijs grex xvi. elephantorum est oppositus in subsidijs, ab eadem parte paulum prorupto cornu regia cohors erat, Argyraspides à genere armorum appellabantur, Dace deinde equites sagittariorum mille & ducentûm, leuis armatura trium millium, pari fermè numero, pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingenti missi sagittarijs adiuncti erant, extremum cornu claudebant, quatuor millia misti Cyrtæi funditores, & Elymæi sagittarij. Ab leuo cornu Phalangitis adiuncti erant Gallogreci pedites mille & quingenti, similiter his armati duo millia Cappadocum Ab Ariarathe missi erant, regij inde auxiliares misti omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alij equites Regia; ala leuioribus tegumētis suis, equorumque, alio haud dissimili habitu, Syri plerique erant Phrygibus, & Lydis immisti; ante hunc equitatum falcate quadrige, & cameli, quos appellant dromadas, ijs insidebant Arabes sagittarij gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, vt ex tanta altitudine contingere hostem possent. Inde alia multitudo par ei, que in dextero cornu erat, primi Tarentini, deinde Gallogrecorum equitum duo millia & quingenti, inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares, & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum, Piside erant, & Pamphylij, & Lycij, tùm Cyrteorum, & Elymæorum paria in dextero cornu locata auxilia, & xvi. elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat, Seleucum filium, & Antipatrum, fratris filium in leuo preposuit, media acies tribus permissa Mynioni, & Zeuxidi, & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die leuata in nubes caliginem dedit, humor inde ab austro velut perfudit

omnia. Quæ nihil ad malum Romanis, eadem perincommoda regijs erant, nam & obſcuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omneis parteis conſpectum, & humor toto ferè graui armatu nihil gladios, aut pila hebetabat, regij tam lata acie ne ex medio quidem cornu ſuos circunſpicere poterant, nedum extremi inter ſe conſpicerentur, & humor arcus, fundasq́, & iaculorum amenta mollierat. Falcatę quoque quadrigæ, quibus ſe perturbaturum hoſtium aciem Antiochus crediderat, in ſuos terrorem verterunt. Armatę autem in hunc maxime modum erant, cuſpides circa temonem ab iugo decem cubitos extantes velut cornua habebant, quibus quicquid obuium daretur, transfigerent, & in extremis iugis binę circa eminebant falces, altera ęquata iugo, altera inferior in terram deuexa, illa, vt quicquid ab latere obijceretur, abſcinderet, hæc, vt prolapſos, ſubeuntesq́ contingeret; item ab axibus rotarum vtrinq́ binę eodem modo diuerſę deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia ſi aut in extremo, aut in medio locatę forent, per ſuos agendę erant, in prima acie, vt dictum eſt, locauerat rex, quod vbi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, & quàm anceps eſſet auxilij genus, ſiquis pauorem magis equis inijceret, quàm iuſta adoriretur pugna, Cretenſis ſagittarios, funditoresq́, & iaculatores equitum non conſertos, ſed quàm maxime poſſent, diſperſos excurrere iubet, exq́ omnibus ſimul partibus tela ingerere. Hęc velut procella partim vulneribus miſſilium vndiq́ coniectorum, partim clamoribus diſſonis ita conſternauit equos, vt repentè velut effrenati paſſim incerto curſu ferrentur, quorum impetum & leuis armatura, & expediti funditores, & velox Cretenſis momento declinabant, & equos inſequendo tumultum, ac pauorem equis, camelisq́, & ipſis ſimul conſternatis augebant clamore & ab alia circunſtantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ, amotoq́ inani ludibrio, tùm demum ad iuſtum pręlium, ſigno vtrinque dato, concurſum eſt. Cęterùm vana illa res verę mox cladis cauſſa fuit, auxilia enim, ſubſidiaq́, quę proximè locata erant, pauore, & conſternatione quadrigarum territa, & ipſa in fugam verſa nudarunt omnia vſque ad cataphractos equites, ad quos quum diſſipatis ſubſidijs perueniſſet equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum ſuſtinuerunt, alij fuſi ſunt, alij propter grauitatem tegumentorum, armorumq́ oppresſi ſunt. Totum deinde lęuum cornu inclinauit, & turbatis auxiliaribus, qui inter equites, quos appellant Phalangitas, erant, vſque ad mediam aciem terror peruenit. Ibi ſimul perturbati ordines, & impeditus intercurſu ſuorum vſus prælongarum haſtarum (Sariſſas Macedones vocant) intulere ſigna Romanę legiones, & pila in perturbatos coniecere, ne interpoſiti quidem elephanti militem Romanum deterrebant, aſſuetum iam ab Africis bel-

lis, & vitare impetum beluæ extransuerso, aut pilis incessere, aut si propius subire posset, gladio neruos incidere. Iam media acies ferè omnis à fronte prostata erat, & subsidio circumita à tergo cædebantur, quum in parte alia fugam suorum, & propè iam ad ipsa castra clamorem pauentium accipere, nanque Antiochus à dextero cornu, quum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, prẹter quatuor turmas equitum, & eas, dum applicant se suis, ripam nudantes, impetum in eam partem cũ auxilijs, & cataphracto equitatu fecit, nec à fronte tantùm instabat, sed circumito à flumine cornu, iam ab latere vrgebat, donec fugati equites primùm, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Prẹerat castris M. Aemylius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pontifex maximus factus est, is, qua fugam cernebat suorum, cum prẹsidio omni occurrit, & stare primo, deinde redire in pugnam iubebat, pauorem, & turpem fugam increpãs, minẹ exinde erant, in perniciem suam cẹcos ruere, ni dicto parerent, postremò dat signum suis, vt primò fugientium cẹdant turbam, insequentium ferro, & vulneribus in hostes redigant. Hic maior timor minorem vicit, ancipiti coacti metu primò constiterunt, deinde & ipsi rediere in pugnam, & Aemylius cum suo prẹsidio (erant autem duo millia virorum fortium) effusè sequente Rege, acriter obstitit, & Attalus Eumenis frater à dextero cornu, à quo lẹuum hostium primo impetu fugatum fuerat, ab sinistro fugam suorum, & tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus, postea quâm & eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, & aliam, & à castris, & ex acie affluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum, itaque vtroque cornu victores Romani per aceruos corporum, quos in media maxime acie cumulauerant, vbi & robur fortissimorum virorum, & arma grauitate fugam impedierant, pergunt ad castra diripiẽda, equites primi omnium Eumenis, deinde alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem, & postremos, vt quosque adepti sunt, cẹdunt, cẹterùm fugientibus maior pestis in permistis quadrigis, elephantisque, & camelis erat, & sua ipsorum turba, quum solutis ordinibus velut cẹci super alios alij ruentes in cursu beluarum obtererentur. In castris quoque ingens, & maior propè, quâm in acie cẹdes est edita, nam & primorum fuga in castra maximè inclinauit, & huius fiducia multitudinis, quẹ in præsidio erat, pertinacius pro vallo pugnarunt, retenti in portis, valloque, quẹ se impetu ipso capturos crediderant. Romani, posteaquàm tandem perruperunt, ab ira grauiorem ediderunt cædem. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eo die dicuntur, equitum tria millia, mille, & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribũs elephanti, Romanorum aliquot vulnerati sunt, ceciderunt non plus ccc. pedites, quatuor, & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinque & viginti.

In manuſcriptis libris eſt hæc diuiſio aciei, eiusq́ partium, ac generum omnium ex methodo facta, quam non contemnendam putauimus, etſi Aeliani non eſt.

Omnis exercitus armis inſtructus aptus eſt ad pugnam, vel comminus faciendam, vel eminus. Comminus quidem, & conſerens manus, eſt omnis percuſſoria. & lanceas gerens equeſtris. Eminus verò, & ex interuallo pugnans eſt omnis ſagittaria, Iaculatoria, & Funditoria. Et harum ſingulę, vel per ſe, vel per accidens. Per ſe quidem, vt equeſtris contra aliam omnem. per accidens verò, vt pedeſtris contra leuem armaturam in montanis, & aſperis locis, & erunt quidem oppoſitiones harum inter ſe.

Omnis pugna iudicatur vel ex copijs, quòd hęc quidem pedeſtris grauis armaturæ, illa verò equeſtris ſit, vel ex multitudine, quòd hi decem millia numero ſint, illi mille, vel ex felicitate virorum, vel ex corporum robore, vel ex artificiali exercitatione, vel ex inſtructione. quòd hi quidem aptè inſtructi ſint, illi verò non, vel ex locis, vel temporibus opportunis.

Nauium aliæ quidem celeres, aliæ militares, aliæ hippagines, alię rotundæ. Celerum aliæ ſunt vnius remi, aliæ duorum remorum. aliæ trium, & ſic deinceps vſque ad ſexdecim remos. quæ interfuerunt nauali prælio M. Antonij, & Auguſti, cum Cleopatra Aegyptiorum regina. Dicitur etiam trigintaremis. quadragintaremis, & quinquagintaremis iuxta multitudinem remorum. Sed biremis, & triremis, ac deinceps dicuntur iuxta ordines, quæ ſunt in ſummitate, inter ſe æquatos.

Aliud eſt pugna, aliud bellum. Bellum quidem, omnis diſpoſitio certaminum ad eundem tendens finem. Pugna verò, quæ in vno loco, & tempore opportuno fit ex corporum conſertione.

REGISTRVM.

Omnes sunt duerniones præter I. qui est vnernio.

*ABCDEFGHIK.

Impressum Venetijs apud Andream, & Iacobum Spinellos. M. D. LII.
Mense iulij.

CVM PRIVILEGIO.